

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

طرح پژوهشی

بررسی آیین نامه ها و مقررات دسترسی به پایان نامه ها و ارائه
الگویی مناسب

مجری

مریم خسروی

اسفند ۱۳۸۹

حقوق: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

طرح پژوهشی «بررسی آیین نامه‌ها و مقررات دسترسی به پایان نامه‌ها و ارائه الگویی مناسب» پیرو قرارداد شماره ۳۳/۱۱۲۲۳ مورخ ۱۳۸۹/۶/۳۱ میان پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (کارفرما) و خانم مریم خسروی (مجری) اجرا شده است. گزارش حاضر از مستندات این طرح است.

این گزارش و تمامی حقوق مادی آن بر اساس «قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان، مصوب سال ۱۳۴۸ و اصلاحیه‌های بعدی آن و همچنین آیین نامه‌های اجرایی این قانون متعلق به پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران است و هرگونه استفاده از تمامی یا پاره‌ای از آن شامل: نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آنها به صورت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر فقط با اجازه کتبی پژوهشگاه امکان پذیر است. نقل قول در حد هزار واژه در انتشارات علمی مانند کتاب و مقاله با درج اطلاعات کامل کتاب شناختی، نیازی به مجوز پژوهشگاه ندارد.

صفحه تأييد پژوهشگاه

بررسی آیین‌نامه‌ها و مقررات دسترسی به پایان‌نامه‌ها و ارائه الگویی مناسب

مدیر طرح پژوهشی: مریم خسروی، عضو هیأت علمی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

نشانی: تهران، خیابان انقلاب، چهارراه فلسطین، شماره ۱۰۹۰، طبقه ۳، اتاق ۳۱۲

صندوق پستی: ۱۳۱۵۷۷۳۳۱۴ تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۹۴۹۸۰ ، دورنگار: ۰۲۱-۶۶۴۹۴۹۸۰

وبگاه: <http://www.irandoc.ac.ir>

رایانامه: khosravi@irandoc.ac.ir

چکیده:

حجم عمده‌ای از پژوهش‌های دانشگاهی در قالب پایان‌نامه انجام می‌شود و بسیاری از مقالات علمی مستخرج از همین پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها می‌باشد. سهولت دستیابی به این منابع مهم و استفاده از نتایج آن می‌تواند در فرآیند تولید اطلاعات برای محققان، و نیز گاه‌ها در چرخه تولید صنعت کشور برای صنعتگران بسیار ارزشمند باشد. مسئله‌ای که در این راستا مطرح می‌باشد چگونگی مقررات و فرآیند قانونی استفاده از این منابع است. این پژوهش با هدف ارائه الگویی مناسب به بررسی آیین‌نامه‌های دستیابی به پایان‌نامه‌ها، با توجه به دو شاخص دستیابی به پایان‌نامه‌ها و حقوق افراد حقیقی و حقوقی ذینفع در پایان‌نامه‌ها، در چند دانشگاه و مراکز گردآورنده این منابع اطلاعاتی داخلی و خارجی پرداخت. گردآوری اطلاعات، جهت اجرای این امر پس از مراجعه و مکاتبه با مراکز مورد نظر انجام گردید. نتایج بررسی و تحقیق از دانشگاه‌های نمونه در داخل و خارج نشان می‌داد که دسترسی به اطلاعات کتابشناختی و خلاصه پایان‌نامه به طور رایگان برای اعضا وجود دارد و نیز ارائه پایان‌نامه‌های چاپی برای اعضای دانشگاه مربوطه امکان‌پذیر است و در این میان دانشگاه تربیت مدرس از این امر مستثنی می‌باشد (در این دانشگاه فقط دسترسی به نسخه الکترونیکی پایان‌نامه امکان دارد). در نمونه داخلی امکان خرید نسخه‌ای از پایان‌نامه و امانت بین کتابخانه‌ای و امانت دهی به اعضا، برعکس نمونه خارجی، وجود ندارد.

آیین‌نامه‌ها از حیث حقوق افراد حقیقی و حقوقی (اعم از دانشجو، اساتید، دانشگاه و مراکز گردآورنده) مورد بررسی قرار گرفتند. بررسی‌ها نشان می‌داد که لازمه اشاعه اطلاعات پایان‌نامه در نمونه خارجی مجوز دانشجو می‌باشد، به عبارت دیگر دانشجو مالک اصلی پایان‌نامه است. در حالی که در داخل، مالک پایان‌نامه، پس از ارائه آن، دانشگاه است.

در پایان، جهت دستیابی سریع‌تر و آسان‌تر به این منابع اطلاعاتی، الگویی برای اجرا در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، ارائه گردید. بر این اساس ارائه اطلاعات کتابشناختی و خلاصه و موارد استاندارد پایان‌نامه رایگان بوده و مشاهده تمام متن پایان‌نامه منوط به پرداخت حق اشتراک است.

کلید واژه: رساله‌ها، پایان‌نامه‌ها، آیین‌نامه‌ها، مقررات دستیابی، حقوق مالکیت فکری پایان‌نامه‌ها.

قدردانی

اکنون که به یاری خدا این طرح به پایان رسیده است، لازم است مراتب تشکر و سپاس صمیمانه خود را از جناب آقای دکتر مهدی علیپور حافظی عضو هیأت علمی پژوهشگاه، که در اجرای این طرح پژوهشی نهایت همکاری را با اینجانب داشتند ابراز نمایم.

هم چنین نهایت تشکر خود را از جناب آقای دکتر حمیدرضا جمالی مهموئی رئیس محترم پژوهشکده علوم اطلاعات پژوهشگاه و عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت معلم، که صادقانه مرا در انجام این پژوهش یاری رساندند، اعلام می‌دارم.

از جناب آقای دکتر سید امید فاطمی رئیس پژوهشگاه و دکتر غلامعلی منتظر معاونت پژوهشی پژوهشگاه و هم چنین آقای نیز سایر اعضای محترم شورای پژوهشی برای حمایت‌هایشان، سپاسگزارم.

فهرست مطالب

عنوان	شماره صفحه
چکیده	أ
قدردانی	ب
فهرست مطالب	ت
فهرست جداول و نمودارها	ر

فصل اول - معرفی پژوهش

۱-۱- مقدمه	۲
۱-۲- شرح مسئله	۳
۱-۳- اهداف پژوهش	۴
۱-۳-۱- هدف کلی پژوهش	۴
۱-۳-۲- اهداف جزئی پژوهش	۴
۱-۴- سؤال‌های پژوهش	۴
۱-۵- فرضیه‌ها	۵
۱-۶- قلمرو پژوهش	۵
۱-۷- اهمیت پژوهش	۵
۱-۸- تعریف اصطلاحات پژوهش	۷

فصل ۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

- ۱-۲-۱- مقدمه ۱۰
- ۲-۲-۱- پایان نامه چیست؟ ۱۰
- ۲-۲-۲- جایگاه و اهمیت پایان نامه ۱۱
- ۲-۲-۳- اهداف نگارش پایان نامه ۱۲
- ۲-۲-۴- اهداف پایان نامه ۱۳
- ۲-۲-۵- انواع پایان نامه ۱۳
- ۲-۲-۶- وضعیت ارائه پایان نامه ها و رساله ها در ایران ۱۴
- ۲-۲-۷- فعالیت های انجام شده در کشور برای ساماندهی پایان نامه ها ۱۴
- ۲-۲-۸- استفاده های غلط از پایان نامه ها و رساله ها ۱۵
- ۲-۲-۹- تاریخچه پایان نامه ها ۱۵
- ۲-۳-۱- مفهوم حقوق مالکیت فکری ۱۷
- ۲-۳-۲- ریشه و پیشینه حقوق مالکیت فکری ۱۸
- ۲-۳-۳- ایران و حقوق مالکیت فکری ۲۰
- ۲-۴-۱- بررسی و پیشینه پژوهش ۲۱
- ۲-۴-۲- پیشینه دستیابی به پایان نامه ها در ایران ۲۱
- ۲-۴-۲- پیشینه حقوق مالکیت فکری در ایران ۲۳
- ۲-۴-۳- در خارج از ایران ۲۵

فصل سوم - روش شناسی پژوهش

- ۱-۳-۱- مقدمه ۳۰
- ۲-۳-۲- نوع پژوهش ۳۰

۳-۳-جامعه پژوهش ۳۰

۳-۴-روش نمونه گیری ۳۰

۳-۵-روش گرد آوری اطلاعات ۳۱

فصل چهارم - بررسی یافته ها

۴-۱-مقدمه ۳۳

۴-۲-آیین نامه های دستیابی به پایان نامه ها در دانشگاه های مورد بررسی ۳۳

۴-۲-۱-دستیابی به پایان نامه ها ۳۳

۴-۲-۱-۱-در دانشگاه ها ۳۳

۴-۲-۱-۲-در مراکز گردآورنده ۳۶

۴-۳-حقوق مالکیت فکری در پایان نامه ها ۳۹

فصل پنجم - بحث و نتیجه گیری

۵-۱-مقدمه ۴۱

۵-۲-بحث و نتیجه گیری ۴۱

۵-۲-۱-برخی یافته های مهم دیگر از پیشینه پژوهش ۴۳

۵-۳-ارائه مدل گردش کار ۴۴

۵-۴-ارائه الگو ۴۶

شرایط استفاده از پایان نامه ها در محل ۴۶

فهرست منابع ۴۹

منابع فارسی ۴۹

منابع لاتین ۵۱

پیوست ها

پیوست الف - ۵۲

آیین نامه‌های دانشگاه ایران.....	۵۳
۱- دانشگاه تهران.....	۵۳
۲- دانشگاه صنعتی شریف.....	۵۴
۳- دانشگاه تربیت مدرس.....	۵۶
۴- کتابخانه مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی (واحد علوم و تحقیقات تهران).....	۵۸
پیوست ب.....	۶۲
آیین نامه‌های دانشگاه‌های خارجی.....	۶۳
۱- مؤسسه فناوری ماساچوست.....	۶۳
۲- دانشگاه تگزاس.....	۶۴
۳- دانشگاه تورنتو.....	۶۶
۴- دانشگاه کورنل.....	۶۸
۵- دانشگاه استرالیا.....	۷۱
پیوست پ.....	۷۳
مؤسسات گردآورنده ایران.....	۷۴
۱- پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران.....	۷۴
۲- سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.....	۷۵
۳- پژوهشگاه منطقه‌ای علوم تکنولوژی شیراز.....	۷۶
خارج از ایران.....	۷۷
۱- کتابخانه انگلستان.....	۷۷
۲- مؤسسه بین‌المللی میکرو فیلم‌های دانشگاهی.....	۸۱
خلاصه انگلیسی.....	۸۳

فهرست جداول و نمودارها

شماره صفحه

عنوان

جدول ۴-۱- مقایسه شاخص های دانشگاه های مختلف در دستیابی به پایان نامه ها.....	۳۳
جدول ۴-۲- مقایسه مراکز گردآورنده در دستیابی به پایان نامه ها.....	۳۵
جدول ۴-۳- حقوق مالکیت فکری پایان نامه ها.....	۳۷
نمودار ۵-۱ روند اجرای کار.....	۴۳

فصل اول

معرفی پژوهش

۱-۱- مقدمه

یکی از انواع منابعی که از گذشته تاکنون در کتابخانه‌ها، بویژه در کتابخانه‌های دانشگاهی استفاده می‌شده‌اند، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و دکتری هستند. این منابع که جزء منابع ردیف اول کتابخانه‌ها و از مهم‌ترین و اصلی‌ترین منابع پژوهشی شمرده می‌شوند، سند ماندگاری از خلاقیت و دستاوردهای علمی دانشجویان است که می‌توانند راهگشا و راهنمای پژوهشگران و دانشجویان برای تکمیل یا آغاز پژوهش‌های آینده نیز باشند.

پایان‌نامه‌نویسی مهم‌ترین و دشوارترین کار تحصیلی دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی است که به‌عنوان کار عملی دانشجو نقش تعیین‌کننده‌ای در خط مشی علمی و پژوهشی آینده آنها دارد.

پایان‌نامه‌ها معمولاً اساس تدوین مقاله‌ها یا کتاب‌های منتشر شده بعدی می‌شوند و تا زمان انتشار آنها تنها مدرک دسترس‌پذیر آن فعالیت علمی محسوب می‌شوند (Hansen ۱۹۷۱، ۷۸).

استفاده نکردن از این متون، تولید و تدوین آنها را زیر سؤال می‌برد. اگر این دستاوردهای علمی اشاعه نیابند، دانش نهفته در آنها شناخته نمی‌شود و پژوهش‌های آینده از آنها بی‌بهره خواهند ماند (مدیر امانی ۱۳۸۹).

در بیش‌تر مواقع پژوهش‌های موجود در پایان‌نامه‌ها در قفسه‌های کتابخانه‌ها پنهان می‌ماند و این به دلیل روش‌های سنتی آرشیو و ذخیره‌سازی ناکارآمد و دست و پاگیر است. این عمل باعث شده که این گونه منابع در گوشه کتابخانه‌ها خاک بخورند و بپوسند (Weisser, Walker ۱۹۹۷). فقدان دسترسی به محتوای پایان‌نامه‌ها یکی از مسائل مرتبط با این گونه منابع است. از جنبه دیگر می‌توان دسترسی نادرست به پایان‌نامه‌ها را مطرح نمود. گاه بخش‌های زیادی از پایان‌نامه یا در مواردی کل پایان‌نامه رونویسی می‌شود و به نام فرد دیگری به چاپ می‌رسد.

بر این اساس، عرضه پایان‌نامه‌ها در سطحی گسترده و محدود نبودن استفاده آن‌ها در دانشکده‌ها و دانشجویان همان دانشکده‌ها، نه تنها مشکلات مزبور را حل می‌کند، بلکه به شکوفایی و پرمحتوا

شدن پایان نامه ها و کارهای پژوهشی خواهد انجامید؛ به گونه‌ای که دانشجویان وقتی بدانند کارشان در سطح وسیعی عرضه می‌شود، می‌کوشند اثری پرمحتوا و دقیق ارائه کنند. هم‌چنین، افزایش دسترسی و یکپارچه‌سازی پایان نامه‌ها سبب می‌شود، دانشجویان و محققان منابع پژوهشی بیشتری در دست داشته باشند و در نتیجه، تحقیقاتی پرثمر و دقیق‌تری انجام دهند.

۱-۲- شرح مسئله

برای دستیابی به پایان‌نامه‌ها، هریک از دانشگاه‌های کشور، رویه خاصی در پیش گرفته و هر کدام به نحوی از خروجی پژوهش دانش‌آموختگان بهره‌بری می‌کنند. برخی آنها را بدون هیچ مانعی در اختیار دانشجو قرار داده تا از روی آن کپی برداری کرده، و در برخی دیگر در ازای مبلغی، مطالب پایان‌نامه درخواستی را به صورت لوح فشرده در اختیار متقاضی قرار می‌دهند. در مراکزی مانند ایرانداک (به عنوان یک مرکز گردآورنده)، دستیابی به یک پایان‌نامه خیلی سخت بوده و گاهی اوقات با مقررات اداری دست و پاگیر و یا محدودیت‌هایی همراه است. مواجهه با تمام این مشکلات در امر دستیابی به پایان‌نامه برای پژوهشگر بسیار مشکل و وقت‌گیر می‌باشد. این در حالی است که دستیابی به یک پایان‌نامه خارجی، از خارج از کشور، در برخی موارد به سهولت امکان‌پذیر است. چگونگی و نحوه دستیابی به پایان‌نامه‌ها در داخل مشخص نیست و لازم است پژوهشی در این زمینه انجام شود، تا با شناخت نحوه متفاوت ارائه خدمات در این باره، زمینه را برای برطرف کردن موانع و یکپارچگی ارائه خدمات ایجاد نمود.

این پژوهش درصدد آن است تا با شناسایی و مطالعه آیین‌نامه‌های دستیابی به پایان‌نامه، در چند دانشگاه بزرگ در سطح داخلی و خارجی، جهت دستیابی بهتر به این منابع اطلاعاتی الگویی را جهت بهره‌برداری در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران ارائه نماید.

۱-۳- اهداف پژوهش

۱-۳-۱- هدف کلی پژوهش:

ارائه الگویی مناسب برای سهولت دسترسی و بهره‌برداری از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشجویی در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات.

۱-۳-۲- اهداف جزئی پژوهش:

- مطالعه وضعیت آیین‌نامه‌ها و مقررات مربوط به دسترسی به پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشجویی دانشگاه‌های داخل؛

- مطالعه وضعیت آیین‌نامه‌های مرتبط با حقوق ذینفعان تولید پایان‌نامه به عنوان یک اثر علمی (از جمله استاد و دانشجو و دانشگاه).

۱-۴- سؤال‌های پژوهش

این پژوهش بدنبال پاسخگویی به سؤالات زیر می‌باشد:

۱- آیین‌نامه‌های مرتبط با دستیابی و استفاده از پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های دولتی داخلی، آزاد

اسلامی و دانشگاه‌های خارجی چه می‌گویند؟

۲- حقوق افراد حقیقی و حقوقی ذینفع در پایان‌نامه‌ها (اعم از استاد مشاور و راهنما و دانشجو و

دانشگاه و مؤسسات گردآورنده) به چه صورت در آیین‌نامه‌ها و مقررات مربوط به

پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌های مورد بررسی در نظر گرفته شده است؟

۳- میان آیین‌نامه‌های دانشگاه‌های دولتی، آزاد اسلامی و دانشگاه‌های خارجی از حیث حقوق

ذینفعان پایان‌نامه‌ها چه تفاوت‌ها یا شباهت‌هایی وجود دارد؟

۴- میان آیین‌نامه‌های دانشگاه‌های دولتی، آزاد اسلامی و دانشگاه‌های خارجی از حیث دستیابی

به پایان‌نامه‌ها چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد؟

۵- مقررات مؤسسات گردآورنده پایان‌نامه‌ها که به گردآوری پایان‌نامه‌ها و ارائه خدمات

اطلاعاتی درباره آنها می‌پردازند، از حیث دستیابی به پایان‌نامه‌ها چگونه است؟

۱-۵- فرضیه‌ها

- بین آیین نامه‌های دسترسی به پایان نامه‌ها در دانشگاه‌های دولتی داخل و آیین نامه‌های دسترسی به پایان نامه‌های دانشگاه آزاد اسلامی (به عنوان دانشگاه غیر دولتی) تفاوت وجود دارد.
- یکدستی در مقررات مربوط به دسترسی به پایان نامه‌ها در دانشگاه‌ها وجود ندارد.

۱-۶- قلمرو پژوهش

آیین نامه‌های مصوب در دانشگاه‌ها و مراکز گردآورنده پایان نامه‌ها و رساله‌های دانشجویی مورد مطالعه.

۱-۷- اهمیت پژوهش

پایان نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکترای تخصصی، که در فرآیند پژوهش برای اتمام دوره دانشگاهی در این مقاطع پدید می‌آیند و توانایی‌های علمی و مدیریتی یک دانشجوی را منعکس می‌کنند، از جمله مدارک مهم علمی در هر کشور محسوب می‌شوند.

پایان نامه‌ها که اغلب به موضوعات بکر می‌پردازند و انتظار می‌رود دارای اطلاعات، یافته‌ها، و نتایجی باشند که در جای دیگر ثبت نشده و توسط افراد دیگر به دست نیامده باشد. مطالبی که این نوع منابع پوشش می‌دهند اغلب مطالب تازه‌ای است که توسط خود مؤلف ارائه شده و اقتباس از شخص دیگری نیست (حری و شقاقی ۱۳۸۹، ۱۸۷).

خاصیت داده‌های مجموعه این مدارک در کنار هم، به خودی خود و نیز در مقایسه با داده‌های منابع دیگر، می‌تواند اطلاعات جدیدی را فراهم آورند که از لحاظ علمی و هم چنین مدیریتی بسیار با ارزش هستند. در ایران، به دلیل کثرت دانشجویان کارشناسی ارشد و دکترای رشته‌های مختلف، هر ساله تعداد زیادی پایان نامه تدوین می‌شود که حاوی اطلاعات علمی و تحقیقاتی ارزشمندی هستند. به کارگیری این اطلاعات علمی در موارد نیاز می‌تواند به حل بسیاری از مشکلات کشور کمک کند. اما لازمه استفاده از این اطلاعات، وجود امکانات، مقررات و زمینه مناسب برای اطلاع رسانی محتوای مندرج در این آثار و نیز امکان دسترسی بهینه به این آثار توسط سایر دانشجویان، محققان و دانشگاهیان است.

سهولت دستیابی به این منابع مهم و استفاده از نتایج آن می‌تواند در فرآیند تولید اطلاعات برای محققان، و نیز گاه‌ها در چرخه تولید صنعت کشور برای صنعتگران بسیار ارزشمند باشد. دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی کشور هر کدام به نحوی امکان این دستیابی را، که وابسته به سیاست‌های دانشگاه متبوع است، فراهم می‌نمایند. مسئله‌ای که در این راستا مطرح می‌باشد چگونگی مقررات و فرآیند قانونی استفاده از این منابع است. برای ایجاد یکپارچگی و یکدستی در مقررات مربوط به دستیابی به پایان‌نامه‌ها و ایجاد هماهنگی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی در زمینه استفاده از این آثار لازم است که ابتدا شناختی دقیق از وضعیت فعلی این مقررات در دانشگاه‌های مختلف به دست آید تا بتوان بر اساس آن در مورد اصلاح قوانین و مقررات تصمیم‌گیری نمود.

از طرف دیگر، یکی از مشکلات اساسی در زمینه پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاهی (در هر دو مقطع تحصیلی)، مساله کپی کردن از روی سایر پایان‌نامه‌ها و یا سرقت علمی^۱ از دیگر پایان‌نامه‌ها، بدون ذکر منبع است. پایان‌نامه‌ها یکی از مصادیق آثار تحت پوشش قوانین حمایت از مالکیت فکری و صنعتی هستند و استفاده از این آثار مستلزم رعایت قوانین کپی‌رایت و در بعضی موارد قوانین مرتبط با پروانه‌های ثبت اختراع است. لذا تدوین قوانین دسترسی به پایان‌نامه‌ها نیز خواه‌ناخواه مستلزم رعایت نکات لازم در جهت حمایت از حقوق افراد ذینفع در تولید این آثار (به عنوان مثال خود دانشجو، اساتید و دانشگاه متبوع) است. لذا این قوانین نیز در دانشگاه‌های مختلف باید مورد شناسایی، بررسی و تحلیل قرار گیرند تا بتوان نسبت به ارائه مقررات یکدست و مناسب در سطح ملی اقدام نمود.

از آنجا که پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران متولی سامانه ثبت پیشنهادهای پژوهش و نیز پایان‌نامه‌های کشور است و از دیرباز مرکز اصلی دریافت نسخه‌ای از پایان‌نامه‌ها و ارائه خدمات اطلاعاتی از پایان‌نامه‌ها به جامعه علمی کشور بوده است انجام این تحقیق در این پژوهشگاه ضرورت دارد. انجام چنین تحقیقی می‌تواند زمینه ساز افزایش رضایت کاربران خدمات اطلاعاتی ایرانداک در زمینه پایان‌نامه‌ها و نیز کاهش مشکلات مربوط به سامانه ارائه پایان‌نامه‌ها و خدمات دهی آن باشد.

۸-۱- تعریف اصطلاحات پژوهش

به منظور روشن شدن مفاهیم به کار رفته در این پژوهش، تعاریف کوتاهی از آنان ارائه می‌شود:

رساله^۱: رساله‌ای است مکتوب، مبتنی بر فعالیت‌های سازمان یافته علمی- پژوهشی که توسط دانشجویان دوره دکتری و زیر نظر استاد راهنما در زمینه‌های خاص انجام و منجر به یک نوآوری می‌شود و در پایان یک دوره آموزش عالی ارائه می‌شود و قبول آن در هیأت داوران، شرط دریافت مدرک این دوره به شمار می‌رود (کمیته راهبردی نظام اطلاع رسانی علم و فناوری وزارت علوم ۱۳۸۸).

پایان نامه^۲: رساله‌ای است مکتوب، مبتنی بر تحقیقات علمی و عملی که توسط دانشجویان دوره کارشناسی ارشد و زیر نظر استاد راهنما در پایان دوره آموزش عالی، برای فراغت از تحصیل ارائه می‌شود و قبول آن در هیأت داوران، شرط دریافت مدرک این دوره به شمار می‌رود (همان).

گرچه در بسیاری از موارد این دو کلمه (رساله و پایان نامه) مترادف گرفته شده‌اند، اما بعضی فرق قائل شده و گفته‌اند اولی برای پایان نامه‌های دوره دکتری و دومی برای پایان نامه‌های دوره کارشناسی ارشد است.

آیین نامه: به مقرراتی گفته می‌شود که مقامات صلاحیت دار مانند وزیر یا شهردار و ... وضع و در معرض اجرا می‌گذارند خواه هدف آن تسهیل اجرا و تشریح قانونی از قوانین موضوعه باشد خواه در مواردی باشد که اساساً قانونی وضع نشده است. به آن **نظام نامه** هم گفته‌اند (کلوب حقوق قضایی ۱۳۸۹).

در این پژوهش مراد از آیین نامه مقرراتی است که از طرف مقامات صلاحیت دار، در نمونه مورد نظر، جهت دستیابی به پایان نامه‌ها و رساله‌ها وضع گردیده است.

^۱. Thesis or PhD Thesis

^۲. Dissertation

دستیابی^۱ (دسترسی): در بازیابی اطلاعات: شیوه و روش پیدا کردن یک سند؛ اجازه و فرصت استفاده از یک سند؛ شیوه استفاده از وسایل ذخیره اطلاعات مثل نمایه، کتابشناسی، فهرست و کامپیوتر (سلطانی و راستین ۱۳۷۹، ۱۵۹).

در این پژوهش منظور دستیابی کاربران و متقاضیان به پایان نامه ها و رساله ها می باشد، آن چنان که بتوانند براحتی از مطالب آن استفاده نمایند.

حق امتیاز (کپی رایت^۲) یا حق مالکیت فکری^۳: نوعی حفاظت قانونی از آثار چاپ شده و چاپ نشده ادبی، علمی و هنری است. این آثار به هر صورت که عرضه شده باشند، در حالی که دارای ماهیتی قابل درک باشند — یعنی دیده، شنیده یا لمس شوند، شامل این حمایت خواهند بود.

قانون حق امتیاز یا حق مالکیت فکری به خالق اثر اجازه می دهد تا از حقوق انحصاری تکثیر، اقتباس در شیوه بیان نو (مانند به فیلم تبدیل کردن یک رمان)، پخش و نمایش عمومی اثر استفاده کند. انحصاری به این معنا است که تنها خالق اثر، نه کسی که به نحوی به اثر دسترسی دارد، می تواند از این حقوق استفاده کند (شیردل ۱۳۸۶).

یک بررسی نشان داد اندونزی در زمینه حمایت از حقوق مالکیت فکری در آسیا بدترین و سنگاپور بهترین سابقه را دارد (خبرگزاری دانشجویان ایران ۱۳۸۹).

^۱. Access

^۲. Copyright

^۳. Right intellectual property

فصل دوم

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۲- مقدمه

در این فصل، به مبانی نظری پیشینه پژوهش؛ در دو بخش:

۱- پایان نامه‌ها، و ۲- حقوق مالکیت فکری، می‌پردازیم.

۱-۲-۲- پایان نامه چیست؟

پیش از هر چیز باید دانست منظور از «پایان نامه» یا «رساله» چیست؟ آرتور کول^۱ می‌گوید:

«پایان نامه گزارشی است کامل، از فرآیند یافتن پاسخ یک پرسش یا یافتن راه حل یک مساله که محقق آن را به عهده گرفته و به پایان رسانیده است، مشروط بر این است که همه مراحل تحقیق را از زمانی که به شکل پرسش یا مسئله بوده تا وقتی که به شکل نتایج مدون و مرتب که با تجزیه و تحلیل اعداد و مدارک مستدل شده است را در بر گیرد.»

اصولاً هر دانشجویی به ویژه در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری، برای خاتمه تحصیلات خود لازم است اثری تحقیقی را تهیه و ارائه نماید. این اثر در واقع عصاره و چکیده فعالیت‌های آموزشی و پژوهشی او محسوب می‌شود. پایان نامه به معنای تأییدی برای تلاش‌های یک دانشجو است و نشانگر فعالیت‌های منسجم او به حساب می‌آید که با راهنمایی استادان راهنما و مشاور آنرا به پایان می‌رساند. نباید پایان نامه همانند همه درس‌های دیگر تلقی شود و ارزش و نمره آن مورد توجه باشد، بلکه ارزش آن در قدرت خلق اندیشه و راه حل دانشجو باید مورد توجه قرار گیرد. پایان نامه مظهر توان علمی و اخلاق حرفه‌ای یک دانشجو است (خاکی ۱۳۷۸، هفت).

یکی از منابع مهم علمی و تحقیقاتی در هر رشته، پایان نامه‌ها هستند. این منابع، محصول تلاش علمی و یافته‌های تحقیقاتی دانشجویان به شمار می‌روند که با راهنمایی اساتید نگاشته می‌شوند. از این رو، می‌توان ارزش علمی فراوانی برای آن‌ها قائل شد.

پایان نامه‌ها (اعم از رساله دکتری یا کارشناسی ارشد)، در واقع، نوعی گزارش تحقیق است که پژوهش آن توسط دانشجو به اجرا در می‌آید و در اجرای آن اعضای هیأت علمی، یعنی صاحبان

۱. Arthur Cole

تجربه و دانش در زمینه موضوع مورد پژوهش، آن را هدایت و همراهی می کنند و چون در هر یک از آنها مسئله ای خاص مطرح و دنبال می شود، علاقه فردی دانشجو و نگرش او و راهنمایان و مشاوران در ارائه و اجرای آن دخیل است (حری ۱۳۸۱، ۴۶).

۲-۲-۲- جایگاه و اهمیت پایان نامه

پایان نامه اولین نمود قدرت تحقیقاتی و استنباطی دانشجو در فرآیند تحصیلات است. به عبارتی دیگر دانشجو با گذشتن از مرحله جمع آوری اطلاعات و ورود در مرحله اطلاعات یابی توان آن را یافته است تا دانسته های فراهم آمده در طول ایام تحصیل را در یک فضای واقعی، به بوته آزمون بگذارد. دانشجویان در چنین فضایی از عدم یقین و قطعیت، مجبورند همه نظریه ها را تنها به عنوان یک فرضیه تلقی کنند.

پایان نامه کارشناسی ارشد دارای ویژگی هایی است که از جمله می توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱- اولین تجربه در تحقیقات دانشگاهی به شمار می آید. دانشجو می تواند با یک نوع تلاش پژوهشی آشنا شود و این مقدمه ای برای کار تحقیقی دوره دکترا و تحقیقات در دنیای واقعیت باشد.

۲- می تواند دانشجو را دست کم در یک جنبه از موضوع حرفه ای یا آکادمیک ماهر می سازد.

۳- می تواند به عنوان یک فعالیت آموزشی مهم در یادگیری تحقیق پیشرفته مطرح باشد (همان).

پایان نامه گزارشی است از هر آنچه که دانشجو در پژوهش خود انجام می دهد و یک تکلیف علمی است.

درباره اهمیت و جایگاه پایان نامه منصوریان (۱۳۸۹) می گوید:

«حجم عمده ای از پژوهش های دانشگاهی در قالب پایان نامه ها انجام می شوند و بسیاری از مقالات علمی مستخرج از همین پایان نامه ها و رساله ها هستند. از این رو، پایان نامه ها نقش مهمی در تولید دانش جدید دارند. به بیان دیگر، پایان نامه نه تنها تمرین پژوهش برای دانشجویان است، خود یکی از روش های تولید دانش جدید محسوب می شود.»

۲-۳- اهداف نگارش پایان نامه

برای تشریح هدف از نگارش پایان نامه و رساله نویسی نظریه های مختلفی ابراز شده است. بعضی انجام پایان نامه را صرفاً یک کار پژوهشی و تحقیقی می دانند و عده ای آن را شایستگی پژوهشی^۱ می نامند و پاره ای آن را مشارکت در دانش^۲ بشری به حساب می آورند. شاید در افقی وسیع و همه جانبه این مفاهیم مورد نظر باشد و بر حسب رشته ها و اهمیت دانشگاه ها با هم فرق کنند. پایان نامه و رساله باید ذهن دانشجو را در مسیر تبیین و حل مسائل به حرکت درآورده و او را برای آینده ای بهتر آماده سازد (البته منظور این نیست که پایان نامه ها صرفاً باید مسائل کاربردی را مد نظر داشته باشند و مسائل نظری را مورد توجه قرار ندهند) (بروجردی ۱۳۸۸).

در دانشگاه، پژوهش در بعد دانشجویی اصلی ترین نمود خود را در واحد پایان نامه نمایان ساخته و دانشجویان با انتخاب این واحد قدرت ابتکار، اعتماد به نفس و پشتکار خود را با روح جستجوگر خویش در هم آمیخته و حاصل آن را در قالب پایان نامه ارائه می دهند. بنابراین می توان ادعا کرد که پایان نامه نخستین گام نظام مند در بعد پژوهش است که دانشجویان با آن آشنا می شوند.

لذا پایان نامه و رساله باید راه نشان دهند، ذهن دانشجو را در مسیر مسائل اجتماعی به حرکت درآورد و او را برای آینده ای بهتر آماده سازد. البته منظور این نیست که پایان نامه ها صرفاً باید مسائل کاربردی را مد نظر داشته باشند و مسائل نظری را مورد توجه قرار ندهند. بلکه به این معناست به خاطر فراوانی مسائل کاربردی، درگیر شدن در این گونه موضوعات هم برای دانشجو جاذبه بیشتری دارد و هم می تواند ثمره فعالیت های خود را به زودی مشاهده کند که این امر موجب تشویق دیگران در زمینه های پژوهشی می شود. شاید عمده تاً تحقیقات کاربردی برای پایان نامه های دوره کارشناسی ارشد و تحقیقات نظری در سطح دکترا مناسب تر باشد، اگر چه این امر کلیت ندارد و بر حسب مورد و در موضوعات مختلف فرق می کند (خاکی ۱۳۷۸، نه).

۱. Research Competence

۲. Contribution to Knowledge

۲-۲-۴- اهداف پایان نامه:

- ۱- ایجاد انگیزش تفکر جهت انتخاب موضوع و بدنبال آن پژوهش و تحقیق و ارائه راهکارهای مناسب
- ۲- تقویت نگرش تحقیقی
- ۳- کسب توانایی در طراحی و مدیریت تحقیق
- ۴- به کارگیری روش‌های مختلف جستجوی هدفمند در ادبیات علمی مربوطه (چاپی و الکترونیکی)
- ۵- کسب مهارت در استفاده از روش‌های مناسب جمع‌آوری داده‌ها
- ۶- کسب مهارت در استفاده از روش‌های مناسب پردازش داده‌ها
- ۷- آشنایی با شیوه صحیح نگارش
- ۸- کسب توانایی در ارائه مناسب مطالب
- ۹- افزایش قدرت استدلال و تفکر منطقی (موسسه آموزشی و پژوهشی مشاوران ۱۳۸۶).

۲-۲-۵- انواع پایان نامه:

انواع متفاوتی را برای پایان‌نامه‌ها می‌توان تصور نمود:

- بنیادی؛ مانند: بررسی آراء و افکار بولتن و مقایسه تأویل او با تأویل ابن سینا، و سنتز مدل ساده آنزیمی از منواکسیژناز مس.
 - کاربردی؛ مانند: و بررسی امکانات و زمینه‌های توسعه اقتصادی استان سیستان بلوچستان، و یا بکارگیری اسید سیتریک ۵ درصد بمنظور تشخیص شیوع دیسپلازی‌های سرویکس.
 - بنیادی - کاربردی؛ مانند: تجزیه و تحلیل تئوریک ستیزش‌های منطقه‌ای در روابط بین الملل: مطالعه موردی سیستم تابع خلیج فارس. و یا بررسی فون در استان فارس.
- (ترجیحاً باید در جهت حل اولویت‌های منطقه‌ای و کشوری باشند).
- و یا مروری؛ مانند: فعالیت‌های تبلیغاتی علویان و عباسیان در اواخر دوران بنی امیه، فرهنگ و تبلیغات حکومتی در ایران، و یا ابتلاء از دیدگاه قرآن و سنت.

۲-۲-۶- وضعیت ارائه پایان نامه‌ها و رساله‌ها در ایران

اگرچه اغلب دانشگاه‌های برگزارکننده دوره‌های تحصیلات تکمیلی در کشور، آیین‌نامه‌ها و مقررات جداگانه‌ای برای نوشتن و تدوین رساله‌ها و پایان‌نامه‌های خود دارند؛ اما کلیات تمام آنها یکسان است و تنها در جزئیات تفاوت‌هایی دارند. در کشور ما اغلب در قالب چاپی تدوین و ارائه می‌شود. بررسی آیین‌نامه‌های نگارش پایان‌نامه‌ها و رساله‌های ۱۱ دانشگاه مجری تحصیلات تکمیلی در تهران، در خرداد ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که سه دانشگاه «علم و صنعت ایران» (تحصیلات تکمیلی دانشگاه علم و صنعت ایران ۱۳۸۳، ۳۸ و ۴۴)، «خواجه نصیرالدین طوسی» (مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه خواجه نصیرالدین طوسی ۱۳۸۳، ۶۰)، و «تربیت مدرس» (دانشگاه تربیت مدرس ۱۳۸۳، ۱۰۱)، دانشجویان خود را به ارائه «دیسک نوری» همراه با نسخه چاپی پایان‌نامه موظف کرده‌اند و دانشگاه امیرکبیر نیز از دانشجویان خود «فلاپی دیسک» حاوی متن تایپ‌شده پایان‌نامه و رساله را دریافت می‌کند (کتابخانه دیجیتال پیام بی‌تا). دانشگاه‌های «الزهر»، تهران، «صنعتی شریف»، «هنر»، و «علامه طباطبایی»، هیچ اشاره‌ای به نسخه الکترونیکی «پارس» نداشته‌اند (تحصیلات تکمیلی دانشگاه الزهرا ۱۳۸۰، اداره کل تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران ۱۳۷۹، مدیریت کل تحصیلات تکمیلی دانشگاه صنعتی شریف ۱۳۸۳، دانشگاه هنر ۱۳۸۳، دانشگاه علامه طباطبایی ۱۳۷۹). دانشگاه‌های «شهید بهشتی» و «تربیت معلم» نیز آیین‌نامه مکتوب و مدوئی برای پایان‌نامه‌ها و رساله‌های خود ارائه نکرده‌اند.

این آیین‌نامه‌ها و مقررات نشان می‌دهند تنها در موارد کم‌شماری به نسخه الکترونیکی اشاره شده است که آن هم تنها به ارائه «دیسک نوری» و «فلاپی دیسک»، بدون توجه به قالبی خاص، محدود می‌شود (علیدوستی و صابری ۱۳۸۷، ۱۶۰).

۲-۲-۷- فعالیت‌های انجام شده در کشور برای ساماندهی پایان‌نامه‌ها

برای ساماندهی پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها فعالیت‌های متفاوتی انجام شده است. که در ابتدا می‌توان به انتشار چکیده‌نامه‌های پایان‌نامه‌های هر دانشگاه، و در رأس آنها فصلنامه چکیده پایان‌نامه‌های ایران توسط مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران اشاره نمود. اولین شماره این فصلنامه در بهار ۱۳۷۲ تحت عنوان چکیده پایان‌نامه‌های ایران (دکتر و کارشناسی ارشد) و مرتب شده در پنج موضوع کلی: علوم پایه، فنی و مهندسی، ادبیات و علوم انسانی علوم پزشکی، کشاورزی منتشر گردید. که بعدها منجر با پایگاه اطلاعات پایان‌نامه‌های ایران گردید.

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات هم اکنون نیز به منظور سهل الوصول کردن این منابع اطلاعاتی و هم چنین جلوگیری از انجام تحقیقات تکراری، پایگاه ثبت پیشنهاد و اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی را راه‌اندازی نموده است.

۲-۲-۸- استفاده‌های غلط از پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها

- ۱- در ساده‌ترین حالت ممکن است توسط دانشجویان کارشناسی هنگام جمع آوری مطالب و مطالعه کتابخانه‌ای برای نوشتن گزارش و پروژه‌های تخصصی باشد. برخی دانشجویان و حتی استادان راهنما حفظ امانت علمی و رعایت ذکر مراجع را جدی نمی‌گیرند.
- ۲- در سطحی بالاتر دانشجویان کارشناسی ارشد در نگارش پایان‌نامه خود ممکن است از پایان‌نامه‌های ارائه شده در دانشگاه‌های دیگر بهره‌برداری، بازنویسی و استفاده غیر مجاز نموده و مراجع را پنهان و یا اشاره کلی نماید.
- ۳- پیاده‌سازی پایان‌نامه‌های خارجی و بهره‌برداری فراوان بدون اشاره به میزان و نوع استفاده، تنها ذکر نام و حتی بدون ذکر مرجع دیده شده است.
- ۴- در مورد پایان‌نامه‌های دکتری و مقالاتی که شرط ارائه و دفاع آنهاست چنین استفاده‌های غیرمسئولانه و داده‌سازی ممکن است به روش‌های ماهرانه‌تری انجام شود (خشنودی بی تا).

۲-۲-۹- تاریخچه پایان‌نامه‌ها

در ۱۸۶۱، دانشگاه ییل، نخستین مدرک دکتری خود را در سه رشته روانشناسی، فیزیک، و ادبیات کهن اعطا کرد (مدیر امانی ۱۳۸۹). نخستین رساله دکتری کتابداری، با عنوان «آموزش حرفه‌ای کتابداری»، در سال ۱۹۲۵ توسط چیان‌تی در دانشگاه ایالتی آیوا ارائه شد. در انگلیس، اولین رساله‌ای که صرفاً به کتابداری اختصاص داشت، توسط دی. سرجنت تهیه گردید که در سال ۱۹۳۵ در مدرسه عالی اقتصاد انگلیس، تحت عنوان «خدمات کتابخانه‌های عمومی زیر نظر حکومت‌های محلی انگلیس» پذیرفته شد. به‌طور کلی، در ایالات متحده آمریکا، تهیه رساله‌های دکتری در این رشته، از زمان تأسیس مدرسه عالی کتابداری دانشگاه شیکاگو در سال ۱۹۲۶ معمول گردید (ناظم ۱۳۶۵، ۱۲۹).

در فاصله سال‌های ۱۹۷۱ تا ۱۹۸۰، حدود ۴۰۰۰۰۰ مدرک دکتری در دانشگاه‌های آمریکا اعطا شد که بیش از نیمی از آنها در موضوع مهندسی، و علوم مانند ریاضیات و علوم اجتماعی بود (مدیر امانی ۱۳۸۹).

قدیمی ترین پایان نامه فارغ التحصیلان خارج از کشور در این پایگاه اطلاعاتی، متعلق به سال ۱۹۰۹ در دکترای مهندسی و قدیم ترین پایان نامه فارغ التحصیلان داخل کشور، متعلق به سال تحصیلی ۱۳۱۰ ش. در مقطع کارشناسی ارشد علوم انسانی (زبان شناسی) است (مدیر امانی ۱۳۸۹).

در دانشگاه های ایران، پس از تصویب قانون تهیه و ارائه رساله ای به عنوان پایان نامه تحصیلی و یکی از شرایط لازم جهت فراغت از تحصیلات تکمیلی، تهیه و نگارش پایان نامه متداول شد. گرچه در سال های اولیه، تهیه پایان نامه تحصیلی اجباری بود، با کیفیت و دقت چندانی انجام نمی شد و اغلب در دفترچه های چهل الی صد برگی با جلدهای بسیار نازک کاغذی و به صورت دستنویس تهیه و گاه در صفحات معدودی (پنج الی شش صفحه) نوشته می شد، اما به تدریج کیفیت آنها ارتقا یافت (بنی اقبال ۱۳۷۷، ۱۵۵-۱۶۹).

در حوزه پزشکی، قدیمی ترین پایان نامه متعلق به ۱۳۱۲ ش. است. با توجه به اینکه قدیمی ترین دانشگاه کشور یعنی دانشگاه تهران در ۱۳۱۳ ش. تأسیس شده است؛ پایان نامه های ذکر شده متعلق به دانشسرای عالی و مدرسه دارالفنون است که در کتابخانه های مرکزی و پزشکی دانشگاه تهران نگهداری می شوند. در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی، قدیمی ترین پایان نامه مربوط به سال ۱۳۴۷ است که در کتابخانه دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران موجود است. تعداد کل پایان نامه های کارشناسی ارشد این دانشکده، که از اولین مراکز آموزشی کتابداری در مقطع کارشناسی ارشد است، تا پایان سال ۱۳۷۸ تعداد ۴۴۰ عنوان است (صدیق بهزادی ۱۳۷۹، هشت).

اولین پایان نامه دوره دکتری کتابداری و اطلاع رسانی داخل کشور مربوط به سال تحصیلی ۱۳۷۵-۱۳۷۶ دانشگاه آزاد اسلامی است. تعداد کل پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکترای داخل کشور موجود در پایگاه اطلاعاتی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشور، تا پایان سال ۱۳۷۷ بالغ بر ۵۵۰۳۱ عنوان است (وزارت فرهنگ و آموزش عالی ۱۳۷۸، ۲). از آن زمان تاکنون مجموعاً بالغ بر ۲۲۰۰۰ عنوان پایان نامه توسط فارغ التحصیلان ایرانی در دانشگاه های خارج از کشور به زبان های انگلیسی، آلمانی، و فرانسوی تهیه و به ثبت رسیده است. هم چنین، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران اقدام به تهیه پایگاه اطلاعاتی چکیده پایان نامه های فارغ التحصیلان ایرانی خارج از کشور و نیز چکیده پایان نامه های دکتری و کارشناسی ارشد داخل کشور (که در حال حاضر نیز ۱۸۰۰۰ رکورد پایان نامه به ۱۲۶۸۴۷ رکورد اطلاعاتی قبلی اضافه شده است) تا کنون کرده است.

اکنون در این پژوهش، بدلیل آن که بحث درباره حقوق مالکیت فکری پایان نامه ها می باشد. به معرفی این شاخص می پردازیم:

۲-۳-۱- مفهوم حقوق مالکیت فکری

اصطلاح حقوق مالکیت فکری از سه اصطلاح حقوق، مالکیت و فکری بافته شده است که بررسی واژگانی این سه اصطلاح ما را به دریافت بهتر و روشن تر آن رهنمون خواهد بود.

حقوق^۱ (جمع حق): در اصطلاح حقوقی عبارت است از قدرت امتیاز، سلطه یا خواسته ای پیوسته و جدا نشدنی که قانون برای یک شخص حقیقی یا حقوقی می شناسد (ساکت ۱۳۸۴).

حق دارای سه ویژگی برجسته است. نخست، این که ویژه دارنده آن است. دوم، دارنده حق می تواند در چهارچوب قانون هر گونه بخواهد از آن بهره گیرد و دیگران بایستی به آن احترام بگذارند. سوم، قانون از دارنده حق پشتیبانی می کند. شخص می تواند با طرح دعوا یا دفاع در دادگاه های صالح از پشتیبانی قانون برخوردار شود.

مالکیت^۲ مفهومی عرفی - اعتباری است. هر چیزی که از آن شخص است و دارنده اش می تواند هر گونه که بخواهد آن را بکار گیرد و دیگری نمی تواند در برابر قانون، بی اجازه دارنده حق از آن بهره ور گردد. مالکیت بر سه گونه است: مالکیت اموال منقول مانند کتاب، که به آن حقوق انحصاری می گویند زیرا بهره وری از آن ویژه دارنده آن است. مالکیت غیر منقول مانند خانه و زمین و مالکیت فکری که از آفرینش های ذهنی و ذوق بشر، اندیشه و هوش و درک انسان پشتیبانی می کند. فکری^۳ به آفریده های ذهنی بشر و آنچه از اندیشه و ذوق او تراوش می گردد، گفته می شود (همان).

آفرینش های فکری یا نوآوری دارای سه عنصر است: الف) کاری غیر انسانی است که در گوهر و سرشت خود غیر مادی است زیرا دستاورد ذهن و اندیشه شخص نوآور است. چنین شخصی برای دستیابی به آن نوآوری چه بسا زمانی دراز و کوششی فراوان کرده است. ب) در پیشرفت و پیشبرد احساس و اندیشه یا زندگی انسانی دارای سهم و سود است و آنها را آسان تر و زیباتر می کند و برایش ارزش مالی و معنوی در نظر می گیرد. قانون از این نوآوری همچون کار ذهنی مشروع و قانونی بشری پشتیبانی می کند و به دارنده اش حقوقی ارزانی می دارد که چون بر اشیای غیر مادی در می آید نام «

۱. Rights

۲. Property

۳. Intellectual

حقوق فکری» بر آن می نهند و هرگاه شخصی به آن تجاوز کند، چه از دید کیفری و چه از دید مدنی، به پشتیبانی از آن بر می خیزد(همان).

۲-۳-۲- ریشه و پیشینه حقوق مالکیت فکری

به گفتهٔ «آندره موریلوت»^۱، از هنگامی که انسان توانست قلم به دست گیرد و نگاره بکشد، حقوق معنوی شکوفه زد. با پدیداری ادبیات، سرقت ادبی از سوی مردم نکوهش شد. با فرآیند تدوین قوانین، کسی که دست به سرقت ادبی می زد، کیفر می دید(حضرتی شاهین دژ ۱۳۷۸).

شناخت پدیده‌ای به نام حقوق مالکیت فکری در پی برداشتن گام‌هایی انجام گرفت که فرهنگ‌ها و تمدن‌های پیشین و باستانی برداشته‌اند و دستاوردهای آنها به امروزیان رسیده است. بررسی کوتاهی در این مورد می تواند ما را با ریشه و پیشینه حقوق مالکیت فکری بهتر آشنا سازد(ساکت ۱۳۸۴).

بسیاری از پژوهشگران، اختراع کاغذ را سرآغاز نشر دستاوردهای فکری می دانند. چینیان باستان با پنهان نگاه داشتن صنعت کاغذ، پس از چند سده به نشر دستاوردهای فکری و هنری خویش دست یازیدند. تا سدهٔ پنجم پیش از میلاد و در روزگار ادبیات کلاسیک چینی و به هنگام پدیداری فیلسوفان بزرگی چون کنفوسیوس، چینیان چیزی از نشر نمی دانستند. از اسناد تاریخی بدست آمده چنین برمی آید که چینیان نخستین مردمی بودند که با چاپ آشنایی پیدا کردند. تاریخ چاپ نشان می دهد که یونانیان باستان به ضرورت پشتیبانی از مالکیت فکری پی برده بودند و به هنگام سپردن هر کدام از نسخه‌های دستاوردهای فکری‌شان به کتابخانه ملی دولتی، مقرراتی برای پشتیبانی از نوآوری‌های مؤلفان وضع می کردند. برای نمونه، هنگامی که نسخه‌های رسمی نمایش‌نامه‌های نمایش نامه نویسان بزرگی مانند سوفوکلس، یورپیدس و دیگران را به کتابخانه آتن می سپردند، مقرراتی برای جلوگیری از درز پیدا کردن آنها به بیرون از کشور یونان و سرقت ادبی- هنری یا کاربرد نابجا و نادرست آنها نهاده می شد. بدین گونه، همگان می توانستند از آن نسخه‌ها آگاهی پیدا کنند ولی اجازه نداشتند آنها را از کتابخانه ملی دولتی بیرون ببرند. بسیاری از دیگر کشورها، از روی کتابخانه ملی یونان باستان نمونه برداری کرده‌اند(همان).

بسیاری از پژوهشگران، تاریخ پیدایی حق مؤلف را به تاریخ اختراع چاپ در اروپای سدهٔ پانزدهم گره می زنند و اختراع دستگاه چاپ به دست گوتنبرگ آلمانی را نقطه‌ی آغازین و سرنوشت ساز در تاریخ مالکیت فکری و پشتیبانی از آن می دانند. چاپخانه داران به تکاپو افتادند و بی رعایت حقوق

۱. Andre Morillot

نویسندگان و بستن قرارداد در چاپ کتاب به رقابت پرداختند. اینجا بود که نه تنها تقلید و سرقت به دست نگاشته‌ها و نگاشته‌ها راه یافت که به نقاشی‌ها و تابلوهای هنری هم کشیده شد. در سده هفدهم، برخی از دادگاه‌های اروپا گواه طرح دعوایی در این باره بودند. در آغاز سده هفدهم، برای رویارویی با دستگاه انحصار و احتکار امتیازهای ویژه چاپ به پاره‌ای از چاپخانه‌ها، بیش‌تر کشورهای اروپایی به چاره‌اندیشی افتادند و دفاع از حقوق چاپخانه داران با استناد به نظریه مالکیت فکری برخاستند. برجسته‌ترین نمونه در این زمینه، برپایی انجمن کاغذچیان^۱ بود که در آغاز سده هفدهم در انگلستان پدید آمد و خواسته‌هایش را بر آفریدن گونه‌ای پشتیبانی از حقوق نویسندگان و پدیدآورندگان کارهای فکری و هنری متمرکز ساخت (همان).

نخستین قانونی که در جهان درباره حق مؤلف گذاشته شده، قانون ۱۷۰۹ انگلستان بود که آشکارا درباره حق قانونی نویسنده و دارنده اثر برخاست. در آمریکا هم به سال ۱۷۹۰ همزمان با نخستین قانون سراسری، حق مؤلف بیرون آمد (همان).

حق مؤلف معادلی است که در زبان انگلیسی به آن کپی رایت می‌گویند. کپی رایت برای حمایت از فعالیت‌های ادبی، هنری، علمی و... است و بر گرفته از پیمان برن^۲ حمایت از دارایی ادبی و هنری است و در آن به قانون خاص هیچ کشوری اشاره نشده است (تاج آبادی و رنجبری ۱۳۸۷).

این پیمان، که در سال ۱۸۸۶ بین کشورهای پادشاهی منعقد شده است. چنانچه قبل از این تاریخ حقوق قانونی یک اثر متعلق به نویسنده آن بوده اما در خارج از آن کشور فاقد حقوق قانونی بوده و مثلاً اگر در فرانسه کتاب یک نویسنده انگلیسی بدون اجازه او چاپ میشد، نویسنده حق هیچ اعتراضی نداشت ولی این پیمان حق قانونی بر مالکیت یک اثر را در تمام کشورها قابل اجرا دانست. این پیمان تاکنون بارها مورد تجدید نظر قرار گرفته و از سال ۱۹۶۷ مدیریت آن بعهده سازمان جهانی حمایت از حقوق مالکیت معنوی^۳ قرار گرفت (شیردل ۱۳۸۶).

مؤلف و پدیدآورنده، خالق اصلی مالکیت معنوی است و بدون او حق مؤلفی وجود ندارد که محافظت شود. طبق ماده شش قرارداد برن، پدیدآورنده و مؤلف علاوه بر حقوق مادی و اقتصادی که قابل انتقالی بوده، دارای حقوق اخلاقی نیز هست که بر اساس حقوق اخلاقی، مؤلف حق ادعای ولایت^۴ بر اثر و اعتراض به هر گونه تغییر شکل، تحریف و هرگونه اعمال دیگر در رابطه با اثر که به

۱. Stationer Company

۲. Berne

۳. World Intellectual property organization (Wipo)

۴. Authority

حیثیت و اعتبار او صدمه می‌زند را دارد. حقوق اخلاقی صریحاً به مؤلف اثر اعطا می‌شود نه به ناشر یا شخص ثالث دیگر (تاج آبادی و رنجبری ۱۳۸۷).

گویا نخستین کسی که در جهان اسلام از دزدی ادبی در شعر گذشتگان سخن به میان آورده **ابن سلام** است که هزار سال پیش به هنگام نقد و بررسی، دریافت که پاره‌ای از شعرها را به دیگران بسته‌اند. بد نیست بدانیم که مسلمانان از دیرباز با گونه‌ای ثبت آثار آشنایی داشتند. هنگامی که نگارش در رشته‌های گوناگون علوم انسانی و دانش‌ها به شکوفایی و بالندگی خود رسیده بود، نویسندگان و دانشمندان نگاشته‌هایشان را به دارالعلم بغداد می‌سپردند تا در آنجا بماند و بپاید و به این کار « جاودانه سازی» می‌گفتند. در واقع نسخه‌ای از کار خود را به دارالعلم اهدا می‌کردند (ساکت ۱۳۸۴).

۲-۳-۳- ایران و حقوق مالکیت فکری

در هفته سوم اسفند ۱۳۸۰ (نیمه مارس ۲۰۰۲) جمهوری اسلامی ایران به معاهده تأسیس سازمان جهانی مالکیت فکری پیوست. این تازه‌ترین کاری بود که دولت ایران در پیوستن به یک سازمان بین‌المللی برای پشتیبانی از مالکیت فکری انجام داد. با این همه، پیشینه اندیشه پشتیبانی از حق مؤلف در ایران به دهه ۱۳۳۰ می‌رسد. در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۱۰ ایران برای کسانی که « به تألیف تقلبی، اقتباس غیر مجاز، انتشارات غیر قانونی تألیف و به فروش رساندن یا در دسترس گذاردن این قبیل تألیفات» دست می‌زدند کیفر تعیین شده بود. در سال ۱۳۳۴، برای نخستین بار تنی چند از نمایندگان مجلس شورای ملی برای پشتیبانی از حق مؤلف برآن شدند تا طرحی آماده کنند ولی این طرح در کمیسیون فرهنگی مجلس دفاع ناپذیر اعلام شد. پس از ۱۲ سال، یعنی در ۱۳۴۶ وزارت فرهنگ آن روز « لایحه حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان » را آماده دید و در ۱۳۴۷ به مجلس شورای ملی ارائه داد. این لایحه در سوم آذر ۱۳۴۸ در مجلس سنا به تصویب رسید و برای اجرا به دولت ابلاغ شد. از آنجا که این قانون درباره کارهای فرعی یعنی ترجمه و اقتباس چیزی نمی‌گفت، در سال ۱۳۵۱ لایحه مستقلی به نام « قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی» از سوی دولت به مجلس ارائه شد که در سال ۱۳۵۲ با همان به تصویب رسید. پس از پیروزی انقلاب، رئیس قوه قضائیه پس از دوره‌ای تردید در مورد مشروعیت چنین حقوقی به سال ۱۳۷۱ در پاسخ به درخواست وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی قانون‌های تصویبی ۱۳۴۸ و ۱۳۵۲ را معتبر و لازم‌الاجرا دانست. برابر دو قانون یاد شده که هنوز هم تا امروز معتبر و درخور اجراست، از نوشته‌های ادبی،

علمی، فنی و هنری تا آثار موسیقایی و... پشتیبانی می‌شود. ایران در سال ۱۳۳۷ موافقنامه پاریس را پذیرفت، ولی هنوز موافقنامه برن را نپذیرفته است (ساکت ۱۳۸۴).

۲-۴- بررسی پیشینه پژوهش

علیرغم پیگیری‌ها و جستجوهای فراوان برای دسترسی به آیین نامه‌ها و مقررات پیشین دستیابی به پایان‌نامه‌ها در دانشگاه‌ها و مراکز نگهداری آنها مستندی برای آنها، هم در دانشگاه‌های داخلی و هم خارجی، غیر از یکسری مکالمات و یادآوری‌های قبلی، یافت نشد.

روال پیشین دستیابی در دانشگاه‌های داخلی، طبق اطلاعات دریافتی (مصاحبه با اساتید و کارکنان سابقه‌دار کتابخانه)، به صورت مطالعه آزاد بدون حق کپی برداری (فقط در حد یادداشت)، در صورت نیاز برای تهیه کپی اجازه استاد مربوطه الزامی بوده است. در مورد دانشگاه‌های خارج از کشور نیز، طبق تماس‌های الکترونیکی با کارکنان دانشگاه‌های خارج از کشور و نیز تماس با کارکنان دانشگاه‌های داخل (به لحاظ مراسلاتی که داشته‌اند) به همین صورت فعلی انجام می‌شده و تنها تفاوت در نحوه ارسال آن، برای درخواست‌های برون مرزی از طریق پیک و پست بجای پست الکترونیکی، بوده است.

آن چنان که ظواهر امر نشان می‌دهد این که در خارج از ایران پایان‌نامه‌ها همیشه در دسترس کاربران، در اتاق‌های مطالعه قرار داشته است.

لذا در این بخش به پیشینه دستیابی به پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های انجام شده درباره پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها، و تحقیقاتی که به منظور تسریع امر اطلاع رسانی این منابع اطلاعاتی، انجام شده و هم چنین حقوق مالکیت فکری، می‌پردازیم.

۲-۴-۱- پیشینه دستیابی به پایان‌نامه‌ها در ایران

جستجوهای انجام شده توسط پژوهشگر نشان می‌دهد که درباره مقررات و آیین‌نامه‌های دستیابی به این منابع تاکنون پژوهشی گزارش نشده است. پژوهش‌های انجام شده درباره پایان‌نامه‌ها در داخل را می‌توان عمده‌تاً به صورت دسته بندی نمود:

- ۱- بررسی موضوعی پایان‌نامه‌ها، مانند:
- بررسی موضوعی پایان‌نامه‌های دکترای پزشکی؛
- بررسی ارتباط موضوعی پایان‌نامه‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی؛

- فهرست موضوعی پایان نامه‌های فوق لیسانس کتابداری و اطلاع‌رسانی.
 - ۲- بررسی اطلاعات پایان نامه‌ها، مانند:
 - تحلیل روش شناسی پایان نامه‌های رشته روانشناسی؛
 - پایان نامه‌ها به عنوان ابزار تحقیق و اطلاع رسانی؛
 - بررسی میزان رعایت استاندارد ایزو در پایان نامه‌ها؛
 - ارزیابی پایان نامه‌های فوق لیسانس کتابداری دانشگاه‌های تهران و شیراز.
 - ۳- مطالعه استنادی، مانند:
 - بررسی تطبیقی و تحلیل استنادی مآخذ پایان نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی؛
 - تحلیل استنادی مآخذ پایان نامه‌های فارغ التحصیلان دانشکده علوم پایه دانشگاه تربیت مدرس؛
 - تحلیل استنادی مآخذ پایان نامه‌های دوره دکتری عمومی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی شهید بهشتی؛
 - تحلیل استنادی مآخذ پایان نامه‌های فارغ التحصیلان کارشناسی ارشد دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه اصفهان.
 - ۴- دیجیتالی کردن پایان نامه‌ها، مانند:
 - سیستم مدیریت اطلاعات پایان نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی.
- از دسته بندی ذکر شده مبحث دیجیتالی کردن پایان نامه‌ها، از آن لحاظ که به مبحث دسترسی پرداخته است، تا حدودی به این پژوهش مربوط می‌شود که در زیر به چند مورد آن اشاره می‌شود:
- «نوذری» (۱۳۸۳) طی مقاله خود عنوان می‌دارد الکترونیکی کردن پایان نامه‌ها راه حلی مناسب برای اشاعه دستاوردهای علمی آنها است.
- «علیدوستی و صابری» (۱۳۸۶) به معرفی پایان نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی (پارسا) که از ابتدا بصورت الکترونیکی تولید و سازماندهی می‌شوند پرداخته‌اند. آنها عنوان می‌کنند که پارسا حاوی نتایج پژوهش یک دانشجوی تحصیلات تکمیلی است که از لحاظ محتوا شبیه به نمونه چاپی خود است، و دسترسی و ارائه و آرشیو آن نیز از ابتدا به صورت الکترونیکی امکانپذیر است. آنها هم چنین

اظهار می‌نمایند که علیرغم اقبال جهانی، در دانشگاه‌های ایران توجه چندانی به این موضوع نمی‌شود و نیز استاندارد یکپارچه‌ای برای آن طراحی نشده است.

«علیدوستی و صابری» (۱۳۸۷) ارائه منابع دیجیتالی، در محیط وب را از وظایف اصلی کتابخانه‌ها دانسته و پیدایش شکل الکترونیکی پایان‌نامه‌ها را با عنوان «پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های الکترونیکی»، به دلیل محدودیت‌های شکل چاپی پایان‌نامه‌ها، لازم می‌دانند و در نهایت مدل مفهومی سیستم مدیریت اطلاعات در ایران را معرفی می‌نمایند.

هم‌چنین کمیته راهبری نظام اطلاع رسانی علم و فناوری، شیوه‌نامه‌ای را بمنظور استانداردسازی و ساماندهی وضعیت پایان‌نامه‌ها در تاریخ ۸۸/۲/۱۳ به تصویب رسانده است. در این شیوه‌نامه، به منظور اشاعه اطلاعات پایان‌نامه‌ها، ارائه اطلاعات کتابشناختی و چکیده آن بصورت کامل، بر مبنای استاندارد، رایگان می‌باشد. مشاهده تمام متن، نیز با در نظر گرفتن سطوح و اطلاعات قابل دسترسی برای اعضا (که از طریق کمیته تحقیقات انجام شده درباره پایان‌نامه‌ها تعیین می‌شود) میسر خواهد بود. بر همین اساس هم اکنون با در نظر گرفتن ضوابطی ارائه ۳۰ صفحه از یک پایان‌نامه برای مراجعین (با در نظر گرفتن هزینه آن) امکان‌پذیر می‌باشد (کمیته راهبردی نظام اطلاع رسانی علم و فناوری وزارت علوم ۱۳۸۸).

۲-۴-۲- پیشینه حقوق مالکیت فکری در ایران

با توجه به جستجوهای صورت گرفته توسط محقق، درباره حقوق مالکیت فکری پایان‌نامه چه در ایران و چه در خارج از کشور، پژوهشی گزارش نشده است. لذا به چند تحقیق پیرامون حقوق مالکیت فکری اشاره می‌شود:

«عسگری» (۱۳۸۱) در پژوهش خود، ابتدا به توصیف و معرفی حقوق مالکیت معنوی در سازمان تجارت جهانی پرداخته و سپس دورنمای الحاق را از منظر مقررات ایران و سازمان مزبور مورد بحث قرار داده است.

«بیژنی» (۱۳۸۴) نیز در مقاله خود پس از اشاره به شکل‌گیری حق مؤلف و مهم‌ترین میثاق‌ها و موافقنامه‌های بین المللی، سازمان جهانی مالکیت معنوی (واپو)، مشکلات کشورهای در حال توسعه در زمینه پذیرش حقوق آثار فکری، قوانین و مقررات ملی ایران پیش و پس از انقلاب اسلامی در

مورد حمایت از حقوق پدیدآوردندگان آثار فکری ادبی و هنری، و نیز وضع کنونی و آینده دورنمای ایران، را در این زمینه مورد بحث قرار داده است.

«رستمی گومه» (۱۳۸۶) ضمن بررسی مشکلات حق مؤلف در اینترنت و دیدگاه استفاده کنندگان در مورد حق مؤلف، بهترین راه حل برای محافظت از حقوق پدیدآوردندگان را ترکیبی از راه حل های قانونی و تکنولوژیکی می داند. هم چنین عنوان می کند که روش های قانونی انتظارات گروه ها را برمی آورد و روش های تکنولوژیکی استفاده کننده غیر مجاز را به دردرس می اندازد، و نیز توصیه کرده است که علامت حق مؤلف و مشخصات دارنده حق مؤلف را در اثر ذکر کنند.

تاج آبادی و «رنجبری» (۱۳۸۷) طی مقاله خود، به بحث درباره کاربرد کپی رایت (حق مؤلف) و قوانین و مقررات آن در محیط الکترونیکی پرداخته اند. آنها بیان می دارند که قانون حق مؤلف با ورود تکنولوژی نوین و تغییراتی که در اشاعه اطلاعات بوجود آمده است، نیازمند بازنگری می باشد، و با بررسی حمایت از قانون حق مؤلف نتیجه گیری می نمایند که ؛ حمایت از این قانون نباید مانع دسترسی به اطلاعات و اندیشه ها گردد. هم چنین جهت ارائه منابع به شکل دیجیتال در کتابخانه های دیجیتالی باید حقوق پدیدآوردندگان منابع اطلاعاتی را به رسمیت شناخت. زیرا هدف اصلی قانون حق مؤلف، حمایت از حقوق معنوی و مادی پدیدآورنده اثر و اطمینان از دستیابی به اطلاعات مورد نیاز کاربر، است.

«مطلبی» (۱۳۸۷) بیان می دارد که همه منابعی که حاصل فکر و اندیشه انسانی هستند، بدون توجه به رسانه آنها تحت حمایت قوانین حقوق مؤلف می باشند و تغییر و رسانه و محیط، تغییری در ماهیت حمایت از این آثار نمی کند. منابعی مانند کتاب، فیلم، منابع چند رسانه ای، سایت های وبی و همه منابعی که در تولید آنها خلاقیت و نوآوری بکار رفته است و اصالت اثر حفظ شده، تحت حمایت قوانین می باشند. ولی با توجه به امکاناتی که محیط دیجیتال برای تکثیر راحت و توزیع وسیع اطلاعات فراهم می کند، به روزآوری قوانین و همگام کردن آنها با تحولات شتابان عصر اطلاعات ضروری است تا ضامن دسترس مردم به اطلاعات و مشوق پدیدآوردندگان برای ارائه اطلاعات باشد.

«شیری» (۱۳۸۹) در مقاله خود به بحث درباره عواقب ظهور رایانه در نیمه دوم قرن بیستم و تولید گسترده انواع آثار شگفت انگیز ادبی، علمی و هنری توسط آن، بدون دخالت مستقیم انسان ها و نحوه حمایت حقوقی از این آثار و احکام حقوقی آن در قالب نظام موجود مالکیت ادبی و هنری با چالش های فراوان پرداخته است. وی بیان می دارد که موضوعاتی همچون تعیین حکم پدیدآورندگی، مدت

حمایت، و حقوق معنوی یا اخلاقی در این قبیل آثار همگی مسائلی است که باید تکلیف آن در قوانین مالکیت ادبی و هنری به صراحت مشخص گردد، گرچه در برخی از قوانین مانند قوانین انگلستان تکلیف این موارد به صراحت در قانون مشخص شده، اما این مساله هنوز در قوانین بسیاری از کشورها همچون آمریکا، فرانسه و آلمان به وضوح مورد توجه قرار نگرفته است. قوانین مالکیت ادبی و هنری ایران نیز که بیش تر تحت تاثیر نظام حقوقی فرانسه است نیز به صراحت به این موضوع نپرداخته است.

۲-۴-۳- در خارج از ایران

پژوهش‌های انجام شده در خارج از کشور نیز عمدتاً به جنبه‌هایی از پایان‌نامه‌ها پرداخته‌اند که مورد بحث این مقاله نیستند. برخی از متون منتشر شده به معرفی طرح‌هایی برای دیجیتال سازی یا ایجاد کتابخانه‌های الکترونیکی از پایان‌نامه‌ها پرداخته‌اند که در اینجا به عنوان نمونه به برخی موارد اشاره می‌شود:

«مارکوندز^۱ و دیگران» (۲۰۰۳) رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها نه فقط برای پژوهشگران مهم هستند، بلکه برای مشاوران، دپارتمان‌های علمی، و دانشگاهی‌ها دارای اهمیت می‌باشند. «ساسویک و پاوانی»^۲ (۲۰۰۴) برای راه‌اندازی کنسرسیوم پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی^۳ چهار جزء اساسی: پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی؛ همکاری؛ هماهنگی؛ و یکپارچگی را عنوان نمودند. آنها هم چنین پنج هدف مشترک زیر را برای کنسرسیوم پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی شناسایی کردند:

- ۱- با افزایش آگاهی از اهمیت پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی و آموزش مراحل ابتدایی اجرای کتابخانه‌های دیجیتال پایانی‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی، به مؤسسه‌ای که طرح‌هایی را در این زمینه آغاز کرده‌اند، کمک شود.
- ۲- بحث و ایجاد استانداردهایی برای امکان پذیری و کاربردهای داخلی؛
- ۳- مشارکت در ارائه راه حل‌های نرم افزاری؛
- ۴- پیشنهاد فعالیت‌های آموزشی؛
- ۵- ساخت کاتالوگ‌های واحد (Ghosh ۲۰۰۹).

^۱. Marcondes & Sayao

^۲. Southwick & Pavani

^۳. Electronic Theses and Dissertations

«شالینی»^۱ (۲۰۰۴) فرآیند حق انحصاری در ارتباطات علمی، و نقش کتابخانه را در ارائه دستیابی به مواد اطلاعاتی کپی رایت، مورد بحث قرار داده است. نامبرده عنوان می‌کند که لازم است تناسب «حقوق و استثنائات»^۲، که از ۳۰ سال پیش حفظ شده است، در ارتباطات علمی موادی چون پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها و همین‌طور مقالات نشریات الکترونیکی، به دلیل آن که آنها در واقع غالباً از سرمایه‌های عمومی استفاده کرده و میراث عقلانی مؤسسات علمی بوده و از کارهای متداول صنعتی متمایز می‌باشند، مورد بازنگری قرار گیرد.

«گریگ و نیکسون»^۳ (۲۰۰۵) راهکارهای کارکنان کتابخانه گلاسکو، هنگام اجرای یک پایگاه اطلاعاتی پایان‌نامه‌های الکترونیکی و چالش‌هایی که فراروی آنها بود، را توضیح می‌دهند. آنها اظهار می‌کنند که روش قفسه باز^۴ برای دسترسی به پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی در وب به هر کسی اجازه خواندن، پیاده‌سازی، کپی کردن، توزیع و پخش نمودن، جستجو برای تمام متن و استفاده از آنها را، برای هر هدف قانونی می‌دهد.

«دوبراتز»^۵ (۲۰۰۵) روش قفسه باز را به معنای «ارائه دستیابی به انتشاراتی چون؛ پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی، که عموماً در کتابخانه‌ها پنهان شده‌اند و یا اکثریت جامعه علمی به آنها دسترسی ندارند» می‌داند.

چند مؤلف مزایای رساله‌ها و پایان‌نامه‌های الکترونیکی را بیان نمودند. بر این اساس پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی:

- امکان بیان عقاید بهتر دانشجو و نیز درک بهتر خواننده را فراهم می‌نمایند.
- ارائه یک موقعیت منحصر بفرد بمنظور یادگیری بیش‌تر درباره انتشارات الکترونیکی.
- ارتقاء همکاری بین برنامه‌های تحقیقاتی، از طریق مشاهده و دسترسی به کارهای تحقیقاتی صورت گرفته در آرشیو شبکه (همان).

^۱. Shalini R. Urs

^۲. rights & exceptions

^۳. Greig & Nixon

^۴. Open Access

^۵. Dobraz

اهمیت ارزش‌های افزوده به پایان‌نامه‌های الکترونیکی و روش‌های متفاوت مورد استفاده کتابخانه‌ها توسط «چودھاری و مولر»^۱ (۲۰۰۶)، و حفاظت طولانی مدت از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی توسط «کاپلن و توماس»^۲ (۲۰۰۶) مورد بحث قرار گرفته است. ساوسویک (۲۰۰۶) مدلی را برای معماری پایان‌نامه‌ها و رساله‌های کتابخانه دیجیتال برزیل ارائه کرده است. در این مدل، تهیه‌کنندگان داده‌ها مراکز پژوهشی، دانشگاه‌ها و مؤسسات اطلاعاتی هستند. یک مؤسسه دولتی در برزیل به عنوان ارائه‌دهنده خدمات، نقش اساسی را به عهده دارد. تمام دانشگاه‌ها، اطلاعات رساله‌ها و پایان‌نامه‌های خود را جمع کرده و به سرویسگر مرکزی ارائه می‌کنند و دانشجویان می‌توانند متون درخواستی خود را به صورت تمام متن از سیستم امانتی دانشگاه، و یا از طریق تماس با کتابخانه اصلی دانشگاه، تهیه کنند. حق انحصاری نیز از طریق سیستم‌های محل عضویت اعضا کنترل می‌شود (همان).

«آلیری و دیگران»^۳ (۲۰۰۸) سیستم دسترسی پیوسته الکترونیکی به پایان‌نامه‌ها را در انگلستان پیاده نمودند و هدف از آنرا دسترسی به پایان‌نامه‌های دکترا از طریق آموزش عالی این کشور و نیز ارائه کیفیت تحقیق در انگلستان بمنظور جذب سرمایه‌گذاری تحقیق، دانسته‌اند.

«آودیوا»^۴ (۲۰۱۰) به معرفی کتابخانه منحصر بفردی در کشور روسیه پرداخته که از سال ۱۹۴۴ تمام پایان‌نامه‌های دکترا در آن، غیر از پزشکی و داروشناسی، نگهداری می‌شود. و در سال ۲۰۰۳ بمنظور برخورداری از یک مجموعه با ارزش و قابل دستیابی، پایان‌نامه‌ها را دیجیتال نمودند. برای این منظور، مجموعه کتابخانه و موتور جستجو بصورت قفسه باز در وب سایت کتابخانه موجود است. هم چنین برای مشاهده کپی رایت از اسناد تحت حفاظت، ممانعت از کپی برداری غیرقانونی، در نظر گرفته شده است. طرح پایان‌نامه دیجیتال باز نیز در این کتابخانه، که در آن مؤلفان برای پذیرش پایان‌نامه و یا خلاصه‌هایشان بصورت قفسه باز در وب سایت کتابخانه اجازه می‌دهند، اجرا می‌شود.

«رامیرز و مک‌میلان»^۵ (۲۰۱۰) طی مقاله‌ای به توصیف شیوه‌های محافظت از نسخه الکترونیکی پایان‌نامه‌های دانشجویان می‌پردازند. آنها چندین رویکرد را در رابطه با مسائل کپی رایت و حقوق اعضای آموزشی در رابطه با پایان‌نامه‌ها مورد بحث قرار داده‌اند.

^۱. Choudhury & Muller

^۲. Caplan & Thomas

^۳. Kevin O'Leary, Paul Needham, Tracy Kent, Anthony Troman

^۴. Avdeeva

^۵. Ramirez & McMilan

«کولوریس»^۱ و دیگران» (۲۰۱۰) ارزش افزوده سیستم یا ابزار ارائه الکترونیکی پایان نامه‌ها را در کتابخانه دانشگاه فنی ملی آتن، که با ارزیابی‌های مکرر باعث بهبودبخشی ارائه خدمات در آن کتابخانه می‌شود، را مورد بحث قرار داده‌اند.

حق مالکیت یا کپی رایت نیز موضوعی است که در بسیاری از کنفرانس‌های ملی و بین‌المللی مورد بحث بوده است.

«باتلر»^۲ (۲۰۱۰) درباره قانون حق انحصاری و اعمال کنترل بیش‌تر در تولید و نسخه برداری از کارهای حفاظت شده برای حقوق مالکان (کپی رایت)، در آمریکا بحث می‌کند. نامبرده عنوان می‌کند که این قانون چندین استثناء را در بر می‌گیرد و به کتابخانه‌ها اجازه می‌دهد که از مطالب کپی رایت، بدون کسب اجازه یا پرداخت هزینه، استفاده کنند. این استثنائات و محدودیت‌ها، که در پیچه ایمنی حیاتی هستند، به اندازه حفاظت از حقوق انحصاری مهم هستند.

آن چنان‌که ملاحظه می‌شود تمامی پژوهشگران در این پژوهش‌ها تلاش کرده‌اند، تا در جهانی که فناوری اطلاعات و ارتباطات قدرت پیش‌بینی آینده را از بشر گرفته، به منظور مساعدت و تسریع اشاعه اطلاعات و هم‌چنین جلوگیری در اتلاف وقت کاربران، راهکارهایی برای دیجیتالی کردن دستیابی به پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها، ارائه نمایند. آنها با ایجاد تمهیداتی پایان‌نامه‌ها را براحتی در دسترس علاقه‌مندان پژوهش قرار می‌دهند.

^۱. Koulouris, Alexandros and Anagnostopoulos, Angelos

^۲. Butler, Brandon

فصل سوم

روش شناسی پژوهش

۳-۱- مقدمه

این فصل به معرفی نوع پژوهش، جامعه پژوهش، روش نمونه‌گیری، روش گردآوری اطلاعات و در پایان به روش تجزیه و تحلیل داده‌ها اختصاص دارد.

۳-۲- نوع پژوهش

پژوهش حاضر یک مطالعه توصیفی-پیمایشی است. بدین معنا که در پی آنیم تا با گردآوری اطلاعات از شرایط فعلی، ضبط و تجزیه و تحلیل شرایط موجود، یا به عبارت دیگر توصیف منظم و مدون موقعیت فعلی یا حوزه مورد علاقه به صورت واقعی و عینی، به شناخت بهتر و کامل‌تری از اوضاع کنونی، و هم چنین ارائه راه حلی برای مسائل پیش رو برسیم.

۳-۳- جامعه پژوهش

جامعه پژوهش شامل آیین‌نامه‌های دستیابی به پایان‌نامه‌ها، در کلیه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های داخل کشور (اعم از دولتی، غیر انتفاعی و آزاد اسلامی)؛ و مؤسسات و مراکز پژوهشی گردآورنده، که در حوزه ارائه خدمات دستیابی به پایان‌نامه‌های فارغ التحصیلان فعالیت دارند. هم چنین مقررات مربوط به دستیابی به پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها در چند دانشگاه خارج از کشور و مؤسسات ذخیره سازی پایان‌نامه‌ها مانند The British Library and UMI، می‌باشد.

۳-۴- روش نمونه‌گیری

نمونه مورد مطالعه در این پژوهش در مرحله نخست، با استفاده از روشن نمونه‌گیری هدفمند و در مرحله بعد با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب می‌شوند. به این معنا که ابتدا جهت نیل به هدف کسب شناخت لازم از آیین‌نامه‌ها و مقررات مرتبط با پایان‌نامه در دانشگاه‌های کشور و نیز مؤسسات گردآورنده، سه دانشگاه بزرگ دولتی در تهران، یک دانشگاه غیردولتی (یکی از واحدهای دانشگاه آزاد) انتخاب شد. همچنین از آنجا که یکی از اهداف پژوهش ارائه یک الگوست، لازم است که محقق از آیین‌نامه‌های مشابه در کشورهای پیشرفته نیز شناخت داشته باشد. لذا آیین‌نامه‌های پنج دانشگاه مطرح (دارای رتبه بالا) دنیا نیز مورد بررسی قرار می‌گیرند. از میان مؤسسات گردآورنده نیز سه نمونه داخلی و دو نمونه خارجی مورد مطالعه قرار گرفتند.

- کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های دولتی در سطح کلانشهر تهران (دانشگاه تهران، دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه صنعتی شریف)، و نیز آیین‌نامه بخش پایان‌نامه‌های کتابخانه

مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، به عنوان متولیان این نوع مدارک در داخل کشور؛

- و پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران؛ پژوهشگاه منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به عنوان مؤسسات گردآورنده؛

و نمونه خارجی شامل:

- مؤسسه فناوری ماساچوست^۱
- دانشگاه تگزاس^۲
- دانشگاه کورنل^۳
- دانشگاه تورنتو^۴
- و دانشگاه استرالیا^۵
- مراکز گردآورنده و ذخیره ساز خارجی:
- کتابخانه انگلستان^۶
- مؤسسه بین المللی میکروفیلم‌های دانشگاهی^۷

۳-۵- روش گردآوری اطلاعات

اطلاعات لازم برای این پژوهش با استفاده از مکاتبات، مراجعه مستقیم و یا تلفنی به مراکز در دسترس، جستجو و مراجعه به سایت‌ها و لینک‌های مربوطه، پست الکترونیکی، و نیز مصاحبه و صحبت با افراد بدست آمد.

۱. Massachusetts Institute of Technology(MIT)

۲. University of Texas at Austin

۳. Cornell University

۴. University of Toronto

۵. Australian National University

۶. British Library

۷. University Microfilms International(UMI)

فصل چهارم

بررسی یافته‌ها

۴-۱- مقدمه

در این فصل برای پاسخگویی به سؤالات مطرح شده در پژوهش به بررسی آیین نامه‌های دستیابی به پایان نامه‌ها و رساله‌ها، در دانشگاه‌های مورد مطالعه، می‌پردازیم:

۴-۲- آیین نامه‌های دستیابی به پایان نامه‌ها در دانشگاه‌های مورد بررسی:

آیین نامه‌های موجود در حوزه دستیابی به پایان نامه‌ها و رساله‌ها را در دانشگاه‌های مورد مطالعه، داخلی و خارجی، حول دو محور:

- دستیابی به پایان نامه‌ها؛
 - و حقوق مالکیت فکری در پایان نامه‌ها
- مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۴-۲-۱- دستیابی به پایان نامه‌ها:

۴-۲-۱-۱- در دانشگاه‌ها

در بررسی آیین نامه‌های دریافتی از دانشگاه‌های مورد مطالعه، چهار دانشگاه داخلی (پیوست الف) و پنج دانشگاه خارجی (پیوست ب)، موارد قابل بحث در قالب جدول ذیل ارائه می‌شود:

جدول ۴-۱- مقایسه شاخص‌های دانشگاه‌های مختلف در دستیابی به پایان‌نامه‌ها

دانشگاه‌ها									
خارجی					داخلی				
استرا لیا	کور نل	تورنتو	تگزاس	ماساچوست	آزاد	مدر س	شریف	تهران	ارائه با کارت دانشجویی
×	×	×	×	×	×	×	×	×	
×	×	×	×	×	×	×	×	×	ارائه معرفی‌نامه برای سایر
×	×	×	×	×	×	—	×	×	دستیابی به پایان‌نامه چاپی
×	×	×	×	×	—	×	—	—	دستیابی به پایان‌نامه الکترونیکی
—	—	—	—	—	۱۵ عنوان	۱۰ عنوان	۳ عنوان	—	محدودیت در دستیابی
×	×	×	×	×	×	×	×	×	ارائه رایگان کتابشناختی و چکیده
—	—	—	—	—	۱۰ صفحه	—	۱۰ صفحه	۱۰ صفحه	محدودیت در کپی
×	×	×	×	×	×	×	×	×	دستیابی رایگان برای اعضا
×	×	×	×	×	×	—	×	×	دستیابی رایگان به پایان‌نامه چاپی برای همه در محل
×	×	×	×	×	—	—	—	—	ارائه پیوسته
پرداخت هزینه	—	—	پرداخت هزینه	—	—	—	—	—	امانت بین کتابخانه‌ای
×	×	×	×	×	—	—	—	—	امانت مخصوص اعضا
×	×	×	×	×	—	سی دی	—	—	خرید نسخه‌ای از پایان‌نامه
×	×	×	×	×	—	×	—	—	دادن فرجه به دانشجو ^۱

شاخص‌ها

^۱ - تعویق نمایش پایان‌نامه برای مدت زمانی محدود با هدف امکان انتشار اثر برای دانشجو مانند مقاله و یا.. می‌باشد..

همانطور که در جدول ۴-۱ مشاهده می‌شود:

کلیه دانشجویان دانشگاه‌های مربوطه با ارائه کارت دانشجویی مجاز به استفاده از پایان‌نامه‌های آن دانشگاه می‌باشند.

دانشجویان سایر دانشگاه‌ها با ارائه معرفی‌نامه می‌توانند از پایان‌نامه‌های چاپی در سایت دانشگاه استفاده نمایند. در میان دانشگاه‌های داخلی تنها در دانشگاه تربیت مدرس امکان دسترسی به نسخه چاپی وجود ندارد و فقط پایان‌نامه به صورت الکترونیکی در سایت دانشگاه موجود است.

در دستیابی به پایان‌نامه‌های چاپی در دانشگاه‌های ایران، در هر نوبت محدودیت‌هایی اعمال می‌شود. در اعمال این محدودیت نیز تفاوت‌هایی وجود دارد؛ دانشگاه‌های صنعتی شریف و تهران ۳ پایان‌نامه و دانشگاه تربیت مدرس ۱۰، و دانشگاه آزاد ۱۵ عنوان می‌باشد.

ارائه اطلاعات کتابشناختی و چکیده به صورت کامل، بر مبنای استاندارد و رایگان، در همه دانشگاه‌ها امکان‌پذیر است.

اعمال سقف در تهیه کپی از موارد مجاز پایان‌نامه (حداکثر ۱۰ صفحه) در دانشگاه‌های آزاد و صنعتی شریف و تهران.

در دانشگاه تربیت مدرس، امکان خرید نسخه‌ای از پایان‌نامه وجود دارد. هم چنین این دانشگاه از نمایش پایان‌نامه برای مدت ۶ ماه خوداری می‌کند تا در این فرصت دانشجو بتواند از اثرش، اگر اختراعی انجام داده به ثبت رساند و یا در صورت تمایل، مقاله تهیه کند.

آیین‌نامه‌های دانشگاه‌های خارجی و داخلی، که بر گرفته از مقررات و آیین‌نامه‌های موجود و نیز لینک‌های معرفی شده می‌باشد، در موارد ذکر شده بالا شباهت دارند. اما با بررسی دقیق‌تر می‌توان اختلاف دستیابی آنها را در موارد ذیل دریافت نمود:

در دانشگاه‌های خارجی، تمامی پایان‌نامه‌ها به صورت پیوسته در سایت دانشگاه مربوطه (در صورت عدم ممنوعیت^۱) قابل دستیابی می‌باشد.

^۱ - داشتن مجوز ارائه از طرف فارغ التحصیل

دستیابی به پایان نامه های چاپی در محل برای دانشجویان دانشگاه مربوطه و حتی کارکنان آن، به رایگان امکان پذیر است.

- بازدید برای افرادی غیر از دانشگاه، تنها در صورت حضور در آرشیو دانشگاه میسر می باشد. در دانشگاه های خارجی به صراحت اعلام شده است که امانت بین کتابخانه ای، به غیر از دانشگاه تگزاس و دانشگاه استرالیا به شرط پرداخت هزینه آن، وجود ندارد.

دستیابی به نسخه ای از پایان نامه چاپی، بصورت امانت تنها مختص اعضای آن دانشگاه است. نسخه ای از پایان نامه درخواستی (در صورت عدم ممنوعیت)، به شکل دلخواه، قابل خریداری هستند. در دانشگاه تربیت مدرس نیز کپی پایان نامه به صورت سی دی قابل خریداری می باشد.

جهت ارائه نتایج پژوهش، مدت زمانی را، به دانشجو فرجه می دهند. دانشگاه تربیت مدرس نیز فرجه ای را در نظر می گیرد.

۴-۲-۱-۲- در مراکز گردآورنده

در بررسی آیین نامه های دستیابی به پایان نامه ها در پنج مرکز گردآورنده، سه مرکز ایرانی و دو مرکز خارجی، (پیوست پ) موارد مطروحه در زیر عنوان می شود:

قابل ذکر است که نام پژوهشگاه منطقه ای علوم و تکنولوژی شیراز به دلیل آن که در حوزه دستیابی به پایان نامه ها سرویس دهی ندارند، در جدول آورده نشده است.

جدول ۴-۲- مقایسه مراکز گردآورنده در دستیابی به پایان نامه‌ها

شاخص‌ها	مراکز گردآورنده			
	داخلی		خارجی	
	ایرانداک ^۱	سازمان اسناد ^۲	پروکوئست ^۳	کتابخانه انگلستان ^۴
ارائه رایگان چکیده و..	×	×	×	×
مشاهده تمام متن برای اهداف پژوهش	×	—	×	×
امکان دانلود	—	—	×	×
امکان خرید	—	—	×	×
سطح بندی دستیابی به پایان نامه‌ها	×	×	×	—
پرداخت حق عضویت	—	—	×	—

ارائه اطلاعات کتابشناختی و چکیده به صورت کامل، بر مبنای استاندارد و به صورت رایگان می‌باشد (پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران و ProQuest).

تمام متن پایان نامه (در صورت عدم ممنوعیت) به منظور استفاده شخصی و فقط برای اهداف پژوهشی قابل ارائه و دانلود می‌باشد.

سطح بندی دستیابی به پایان نامه‌ها از لحاظ قابلیت اشاعه اطلاعات در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران و ProQuest.

^۱ - پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

^۲ - سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

^۳ . ProQuest

^۴ . British Library

موارد ذکر شده بالا از شباهت‌های دستیابی به پایان‌نامه‌ها در مراکز گردآورنده می‌باشد. اما می‌توان تفاوت‌هایی را نیز در این دستیابی برشمرد:

در ProQuest و کتابخانه انگلستان، نسخه‌ای پایان‌نامه در فرمت دلخواه، قابل خریداری هستند.

در سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، نسخه‌ای از پایان‌نامه را با در نظر

گرفتن سطح بندی به رایگان، در اختیار متقاضی (با ارائه معرفی‌نامه) قرار می‌دهند.

در ProQuest فایل PDF پایان‌نامه به صورت پیوسته قابل رؤیت است.

در ProQuest متقاضی برای دستیابی بیش‌تر از ۲۴ صفحه از پایان‌نامه مورد نظر باید حق اشتراک بپردازد.

در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، مشاهده تمام متن پایان‌نامه با در نظر گرفتن سطوح و اطلاعات قابل دسترسی برای اعضا میسر می‌شود (استفاده از ۱۵ صفحه از هر قسمت پایان‌نامه مورد درخواست با پرداخت هزینه مربوطه، امکانپذیر است).

۳-۴- حقوق مالکیت فکری در پایان نامه‌ها

حقوق مالکیت فکری پایان نامه‌ها در جدول زیر ارائه شده است:

جدول ۳-۴- حقوق مالکیت فکری پایان نامه‌ها

دارنده حق مالکیت فکری	دانشگاه‌ها
دانشگاه	داخلی
دانشجو	خارجی

همانطور که در جدول ۳-۴ ملاحظه می شود:

در مبحث حقوق افراد حقیقی و حقوقی در پایان نامه‌ها یا به عبارتی حقوق مالکیت فکری در پایان نامه‌ها، اساساً هیچ نقطه اشتراکی وجود ندارد. زیرا با توجه به مسئله کپی کردن از روی سایر پایان نامه‌ها و یا سرقت اطلاعات دیگر پایان نامه‌ها بدون ذکر منبع چه در مقطع کارشناسی ارشد و چه دکترا، تمامی مالکیت حقوقی پایان نامه‌ها پس از ارائه پایان نامه به دانشگاه و مرکز گردآورنده تعلق می گیرد و از این نظر تفاوت چندانی بین مراکز دانشگاهی وجود ندارد. در این میان برخی مراکز، مانند دانشگاه تربیت مدرس پس از دادن فرجه‌ای کوتاه به دانشجو برای ثبت اختراع و یا سایر موارد، آنرا در معرض استفاده سایرین قرار می دهند، هم چنین این جمله نیز در آیین نامه این دانشگاه قید شده است که: تکثیر و دریافت یک بخش یا یک نسخه کامل از رساله و پایان نامه نفی کننده حقوق دانشگاه نبوده و متقاضی متعهد به رعایت کلیه حقوق مادی و معنوی دانشگاه است و مجاز نیست آن را تکثیر یا چاپ و یا به غیر واگذار کند.

این در حالی است که در دانشگاه‌های خارجی از بدو امر دانشجو را به عنوان خالق اثر، که دارای حق مالکیت فکری پایان نامه می باشد، به رسمیت می شناسند.

دانشجو، هنگام ارائه پایان نامه درباره اعمال محدودیت‌های احتمالی و نوع دستیابی به پایان نامه مورد سؤال قرار می گیرد.

بررسی آیین نامه و مقررات ☐ ۴۰

اعمال قانون حقوق مالکیت فکری حاکم بر کشور، شامل پایان نامه ها نیز می شود.

ناقض قانون مالکیت فکری پایان نامه ها مقصر شناخته می شود.

پرداخت ۱۰٪ از فروش پایان نامه به دارنده حق مالکیت فکری پایان نامه در proQuest.

فصل پنجم

بحث و نتیجه گیری

۵-۱- مقدمه

در این فصل ابتدا به نتیجه گیری از یافته های پژوهش، و ارائه الگویی مناسب جهت بهره برداری در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران می پردازیم:

۵-۲- بحث و نتیجه گیری

انجام تحقیقات علمی و فنی، منابع غیر کتابی و چاپ نشده، هر روز ارزش اطلاعاتی بیش تری پیدا می کنند. بهره گیری از این اطلاعات و منابع غیر کتابی می تواند در شروع، در ادامه و یا تکمیل تحقیقات بسیار مفید باشد و از این راه به کوتاه شدن مدت اجرای یک طرح تحقیقاتی و دستیابی به نتیجه نهایی، کمک کند. از جمله این منابع می توان از رساله ها و پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری نام برد. بهره گیری از منابع فوق با تمام اهمیتی که در انجام تحقیقات علمی و فنی و نوآوری های صنعتی دارد معمولاً به آسانی امکان پذیر نیست. به دلیل این که منابع غیر کتابی و چاپ نشده به علت توزیع محدود در دسترس عموم علاقه مندان قرار نمی گیرند و در نتیجه پژوهشگران و متخصصان رشته های مختلف از تحقیقات انجام شده در مؤسسات پژوهشی و علمی دیگر بی اطلاع می مانند.

این پژوهش با هدف بررسی آیین نامه های موجود برای دستیابی به پایان نامه ها در دانشگاه ها و مؤسسات گردآورنده و حقوق ذینفعان در آن، انجام شد. برای تحقق این امر، از آیین نامه های چند دانشگاه داخلی (دانشگاه های تهران، صنعتی شریف، تربیت مدرس و دانشگاه علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد) و خارجی (مؤسسه فناوری ماساچوست، تگزاس، کورنل، تورنتو و استرالیا)، و سه مؤسسه گردآورنده این منابع اطلاعاتی در ایران (پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران، پژوهشگاه منطقه ای علوم و تکنولوژی شیراز و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران) و دو مؤسسه خارجی (کتابخانه انگلستان و مؤسسه بین المللی میکروفیلم های دانشگاهی)، استفاده گردید. در پاسخ دهی به سؤال ۱ پژوهش، آیین نامه های مرتبط با دستیابی و استفاده از پایان نامه ها در دانشگاه های دولتی داخلی، آزاد اسلامی و دانشگاه های خارجی (پیوست الف و ب) نشان می دهد: دستیابی به پایان نامه های چاپی در دانشگاه های تهران، صنعتی شریف و علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد با ارائه کارت دانشجویی برای اعضای دانشگاه، و برای سایر دانشجویان با ارائه معرفی نامه، به طور رایگان امکان پذیر است. در این

میان تنها، دانشگاه تربیت مدرس نسخه الکترونیکی پایان نامه درخواستی را، بر روی سی دی، به متقاضی ارائه می کند. آیین نامه های دانشگاه های خارجی مورد بررسی نیز، تماماً بر دستیابی تمام متن نسخه الکترونیکی پایان نامه ها دلالت می کنند. در تمام دانشگاه های مورد مطالعه (داخلی و خارجی)، دستیابی به اطلاعات کتابشناختی و چکیده و مواردی در حد استاندارد رایگان می باشد. اما در هر بار مراجعه و درخواست دستیابی به پایان نامه های چاپی در داخل محدودیت هایی، دانشگاه شریف ۳ عنوان؛ دانشگاه تربیت مدرس ۱۰ عنوان و دانشگاه علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد ۱۵ عنوان، اعمال می شود.

در موارد ذکر شده بین دانشگاه های داخلی و خارجی تفاوت عمده ای وجود ندارد. اختلاف دستیابی به پایان نامه ها در مواردی مانند؛ ارائه پیوسته پایان نامه ها، امانت بین کتابخانه ای (در دانشگاه های تگزاس و استرالیا با پرداخت هزینه انجام می شود)؛ امانت دهی به اعضا؛ امکان خرید نسخه ای از پایان نامه (این امر در دانشگاه تربیت مدرس بصورت خرید سی دی انجام می شود) و در نظر گرفتن مدت زمانی را برای دانشجو تا بتواند در این مدت برای انتشار شکل های متفاوت نتایج پایان نامه اش اقدام نماید، می باشد. یک نکته خیلی مهم از یافته های پژوهش این که در دانشگاه های داخلی (به جز دانشگاه تربیت مدرس) پایان نامه ها قابل خریداری کردن و همین طور امانت گیری نیستند. در حالی که این امر در برخی دانشگاه های خارجی مورد مطالعه امکان پذیر می باشد.

در پاسخ به سؤال ۲ و ۳ پژوهش، در بررسی حقوق ذینفعان در پایان نامه ها، اعم از دانشجو و دانشگاه و مرکز گردآورنده، نیز به این نتیجه رسید که در داخل تماماً حقوق مالکیت فکری پایان نامه ها پس از ارائه به دانشگاه تعلق می گیرد و از این نظر بین تمامی دانشگاه های مورد مطالعه، چه دولتی و چه خصوصی، تفاوتی وجود ندارد. این امر در دانشگاه های خارجی مورد بررسی برعکس بوده است و کاملاً متمایز از دانشگاه های داخلی می باشد و دانشجو به عنوان مالک اصلی حقوق فکری پایان نامه شناخته می شود، مگر این که خودش این مالکیت را تفویض نماید.

سؤال ۴ پژوهش، تفاوت و شباهت های آیین نامه های داخلی و خارجی را از حیث دستیابی به پایان نامه ها مطرح می کند که در بالا پاسخ داده شد.

در پاسخ به سؤال ۵ پژوهش، که مقررات دستیابی به پایان نامه ها در مراکز گردآورنده را طرح می کند، همان طور که در فصل چهار ملاحظه می شود ارائه اطلاعات کتابشناختی و خلاصه پایان نامه و دیگر موارد استاندارد، به طور رایگان در تمامی آنها انجام می شود. امکان خرید و دانلود پایان نامه در مراکز

خارجی وجود دارد. در مراکز داخلی برای میزان دستیابی به پایان نامه ها سطح بندی انجام می شود. در پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران از نماینده مؤسسه، هنگام ارسال پایان نامه به سازمان متولی، می خواهند تا یکی از سطوح زیر را برای مدت محدود یا به صورت دائمی برای اشاعه پایان نامه های خاص تعیین کند:

سطح اول: پایان نامه ای که با قید غیر قابل اشاعه از سوی ثبت کننده آن، تا موعد مقرر (تاریخ تعیین شده)، غیر قابل اشاعه خواهد بود.

سطح دوم: فصل یا فصولی از پایان نامه که توسط نماینده مؤسسه مشخص می شود تا موعد مقرر (تاریخ تعیین شده)، غیر قابل اشاعه خواهد بود.

در ProQuest کاربر برای مشاهده تمام متن باید حق اشتراک بپردازد.

بدین ترتیب در بررسی فرضیه های پژوهش که: بین آیین نامه های دسترسی به پایان نامه ها در دانشگاه های دولتی داخل و آیین نامه های دسترسی به پایان نامه های دانشگاه آزاد اسلامی تفاوت وجود دارد و همین طور یکدستی در مقررات دسترسی به پایان نامه ها در دانشگاه ها وجود ندارد، نتایج بررسی نشان می دهد که شباهت های آنها بیش از تفاوت های آنها می باشد. لذا این فرضیه ها تا حدودی رد می شود.

۵-۲-۱- برخی یافته های مهم دیگر از پیشینه پژوهش:

هم اکنون به برخی از پژوهش های صورت گرفته و نتایج ارائه شده آنها، که با تحقیق حاضر و ارائه الگویی مناسب، مرتبط تر می باشند می پردازیم. در پژوهش های نوذری (۱۳۸۳) و «علیدوستی و صابری» (۱۳۸۶) عنوان شده است که الکترونیکی کردن پایان نامه ها راه حلی مناسب برای اشاعه دستاوردهای علمی معرفی کرده اند. علیدوستی و صابری عنوان کرده اند که با توجه به این که فناوری اطلاعات و ارتباطات، تغییراتی با ابعاد و ماهیتی بنیادین در جهان و ارکان زندگی بشر به وجود آورده است. تأثیر این فناوری بر کتابخانه ها، به پدیداری شکل جدیدی از آنها با نام کتابخانه های دیجیتالی منجر شده است که از ارکان اصلی یادگیری و آموزش الکترونیکی به شمار می روند. در حقیقت نقش کتابخانه ها در ساینه آموزش الکترونیکی و مبتنی بر وب، در حال تغییر است و ارائه منابع دیجیتالی، از وظایف اصلی آنها در این محیط است. یکی از انواع این منابع، پایان نامه های کارشناسی ارشد / رساله های دکتری هستند. اهمیت این مدارک و محدودیت های شکل چاپی آنها، به پیدایش شکل الکترونیکی آنها در سال های اخیر با عنوان پایان نامه ها / رساله های الکترونیکی منجر شده است.

پایان نامه های الکترونیکی نمادی از یک رسانه پیشرفته فناورانه است که در یک محیط الکترونیکی خلق، ذخیره و قابل دستیابی می باشند.

مزایای بسیاری بر دیجیتالی کردن پایان نامه ها مترتب است که می توان آن ها را چنین دسته بندی کرد: می توان به آسانی و در سطح بسیار وسیع درباره موضوع یا عبارتی خاص جستجو کرد؛ نمایه کردن موضوعات در پایان نامه های دیجیتال نیز بسیار آسان است؛ انتقال مطالب با غنای بیشتر با استفاده از نظام چند رسانه ها^۱ و تقویت محتوا و نیز امکان افزودن مواردی چون: رنگ، پوشه های اطلاعات، تصاویر، صوت ها، فیلم ها، الگوهای سه بعدی، واقعیت مجازی و برنامه های قابل اجرا انجام می شود؛ هزینه ها کاهش می یابد؛ دسترسی به تحقیقات که سبب استناد به آن می شود؛ روابط علمی میان دانشگاه ها افزایش می یابد و جستجو در متن پایان نامه آسان می شود.

۵-۳- ارائه مدل گردش کار

در این قسمت با توجه به نتایج یافته های این پژوهش اعم از پژوهش در نظام های اطلاعاتی داخلی و خارجی و نیز سایر یافته ها از آیین نامه های موجود، نسبت به ارائه الگویی مناسب جهت بهره برداری در پژوهشگاه ایرانداک، در قالب نمودار گردش کار^۲، می پردازیم:

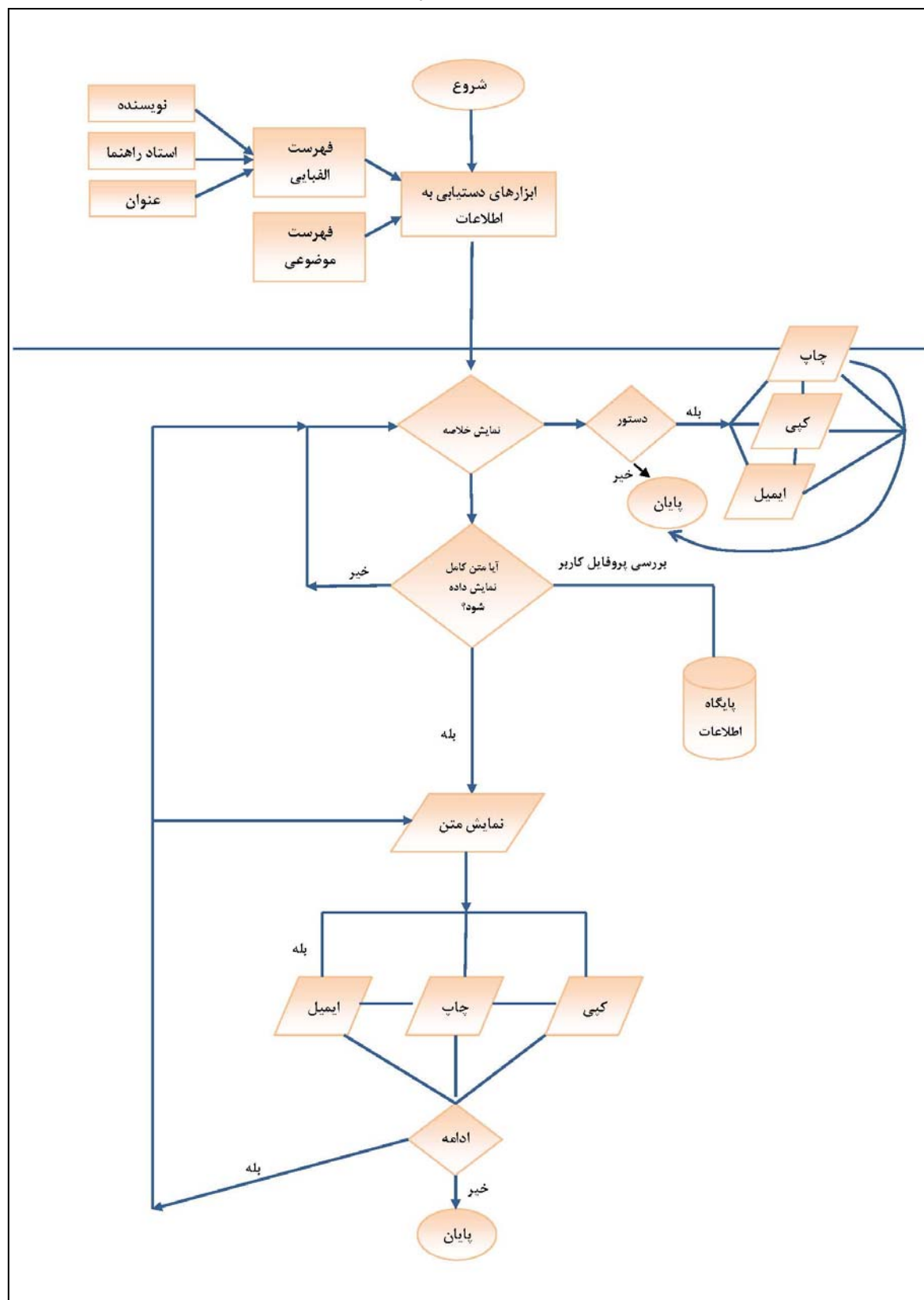
لازم به ذکر است که در اینجا غرض از کاربر، دانشجویی است که دارای شرایط زیر باشد:

- ۱- شاغل به تحصیل (مقاطع مختلف) در یکی از دانشگاه های کشور باشد. دانشجویان شاغل به تحصیل در خارج کشور نیز می توانند با ارائه کارت دانشجویی معتبر استفاده نمایند.
- ۲- معرفی نامه معتبر ارائه نماید.
- ۳- در صورت لزوم، فرم ورود اطلاعات کاربر را که شامل نام و نام خانوادگی، مقطع تحصیلی، و نام دانشگاه مربوطه را تکمیل کرده و حق عضویت را پرداخت کند.

۱. multimedia

۲. flow chart

نمودار ۵-۱- روند اجرای کار

روند اجرایی کار بدین صورت است که، در ابتدا موتور جستجو به دو صورت الفبایی شامل: نام نویسنده، نام استاد راهنما، عنوان و فهرست موضوعی، برای کاربر باز شده، تا کاربر به انتخاب نحوه جستجو بپردازد. پس از این مرحله کاربر با مشاهده نتیجه جستجوی خود در پایگاه اطلاعاتی پایان نامه‌ها، یا به جستجوی مجدد ادامه دهد و یا بر روی عنوان پایان نامه انتخابی خود کلیک می‌کند. در این مرحله خلاصه و فهرست مطالب و اطلاعات کتابشناختی پایان نامه برگزیده شده به کاربر ارائه می‌شود. کاربر در اینجا می‌تواند برای اطلاعات ارائه شده، از دستور چاپ؛ کپی (در صورت استفاده از دستور چاپ و یا کپی باید هزینه آن را پرداخت نماید)؛ و یا پست الکترونیکی استفاده نماید و به جستجوی خود خاتمه دهد. تا این مرحله هیچ هزینه‌ای برای کاربر ندارد.

اما چنانچه کاربر تقاضای مشاهده تمام متن پایان نامه‌ای را داشته باشد در این صورت نیمرخ^۱ کاربر باید مورد شناسایی قرار گیرد. برای این کار لازم است فرم ورود اطلاعات کاربر تکمیل و مورد بررسی قرار گیرد. در صورت تأیید عضویت و پرداخت هزینه آن می‌تواند تمام متن پایان نامه را مشاهده نماید (فرم ورود اطلاعات کاربر و پرداخت حق عضویت، در صورت حضور او، می‌تواند همان موقع انجام شود ولی اگر کاربر بخواهد از راه دور از پایگاه اطلاعاتی استفاده نماید لازم است قبلاً این کار را انجام داده باشد) و در صورت تمایل از دستور چاپ؛ کپی (در صورت استفاده از دستور چاپ و یا کپی باید هزینه آن را پرداخت نماید)؛ و یا پست الکترونیکی استفاده کند. لازم به ذکر است که برای اجرای این مرحله محدودیت‌هایی (تعداد صفحات چاپی و یا کپی؛ به طور مثال در هر بار مراجعه از ۳ پایان نامه بیش از ۲۰ صفحه + مواردی که در ابتدا مجاز بوده است نمی‌تواند بازیابی نماید) اعمال می‌شود.

۵-۴- ارائه الگو

شرایط استفاده از پایان نامه‌ها در محل

۱- کلیه دانشجویان دانشگاه‌های سراسر کشور (اعم از دولتی و غیر دولتی و تمام مقاطع تحصیلی) با ارائه معرفی نامه معتبر.

۲- هر معرفی نامه تا پایان همان نیمسال تحصیلی دارای اعتبار است.

۳- در صورت نداشتن معرفی نامه معتبر، در نخستین مراجعه، با ارائه کپی کارت دانشجویی.

- تبصره ۱: برای دانشجویان دانشگاه‌های خارج از کشور، همراه داشتن کارت دانشجویی معتبر و ارائه کپی آن کفایت می‌کند.

تبصره ۲: ارائه خدمات پایان‌نامه تنها به دارنده کارت و معرفی‌نامه تعلق می‌گیرد.

تبصره ۳: معرفی‌نامه و یا کپی‌های کارت‌ها پس از ثبت در کامپیوتر، در یک زونکن نگهداری می‌شوند.

۴- همراه داشتن هرگونه وسایل شخصی (حتی لپ‌تاپ و گوشی همراه)، بجز کاغذ یادداشت برداری، در بخش پایان‌نامه‌ها ممنوع است.

۵- نسخه برداری از پایان‌نامه‌ها به هر شکل (رونویسی، عکسبرداری، فیلمبرداری و زیراکس) ممنوع می‌باشد.

۶- کپی پایان‌نامه‌های درخواستی قابل خریداری هستند.

۷- ارائه بخش‌های استاندارد پایان‌نامه‌ها شامل:

صفحه عنوان (فارسی و لاتین)

چکیده (فارسی و لاتین)

منابع کتابشناسی

به صورت رایگان امکان‌پذیر است.

۸- مشاهده تمام متن پایان‌نامه (در صورت عدم ممنوعیت) منوط به پرداخت هزینه آن می‌باشد.

فهرست منابع

منابع فارسی

- ۱- آیین نامه چیست؟ ۱۳۸۹. کلوب حقوق قضایی. بی تا. www.cloob.com/club/article/show دسترسی در: ۱۳۸۹/۶/۲۳.
- ۲- بروجردی، مهدی. ۱۳۸۸. پایان نامه چیست؟ <http://urbanplan.blogfa.com/post-11.aspx>. دسترسی در: ۱۳۸۹/۸/۱۹.
- ۳- بنی اقبال، ناهید. ۱۳۷۷. بررسی مجموعه پایان نامه های دانشگاه تهران. دفتر کتابداری. ۲۸-۲۹. ۱۵۵-۱۶۹.
- ۴- تاج آبادی، رضا، و صفرعلی رنجبری. ۱۳۸۷. کاربرد کپی رایت (حق مولف) و قوانین و مقررات آن در محیط الکترونیکی. اطلاع یابی و اطلاع رسانی (۱۶): ۴۷.
- ۵- حری، عباس. ۱۳۸۱. مطالعه میزان همبستگی موضوعی پایان نامه ها و مقالات فارسی در رشته کتابداری و اطلاع رسانی ایران. روانشناسی و علوم تربیتی ۳۲(۱): ۴۳-۷۴.
- ۶- حضرتی، شاهین دژ، محمد. ۱۳۷۸. مطالعه تطبیقی حقوق معنوی مؤلف. فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) ۱۰.
- ۷- خاکی، غلامرضا. ۱۳۷۸. روش تحقیق با رویکردی به پایان نامه نویسی. تهران: مرکز تحقیقات علمی کشور.
- ۸- خشنودی، محمد. با دزدی علمی چه باید کرد؟ دسترسی در: ۱۳۸۹/۸/۱۹.
- ۹- رستمی گومه، علیرضا. ۱۳۸۶. حق مؤلف در اینترنت. تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی (پیام کتابخانه سابق) ۴۵: ۴.
- ۱۰- ساکت، محمدحسین. ۱۳۸۴. حقوق مالکیت فکری؛ تاریخچه و مبانی. مجله حقوقی دادگستری (۵۰ و ۵۱).
- ۱۱- سلطانی، پوری، و فروردین راستین. ۱۳۷۹. دانشنامه کتابداری و اطلاع رسانی. تهران: فرهنگ معاصر. ۱۵۹-۱۸۰.

- ۱۲- شبیری (زنجان) سیدحسن. ۱۳۸۹. حقوق مالکیت فکری در آثار مبتنی بر رایانه (برگرفته از رایانه). مدرس علوم انسانی ۶۷: ۱۵۷-۱۹۴.
- ۱۳- شقاق، مهدی، و عباس حری. ۱۳۸۹. شباهتهای موضوعی و شباهتهای استنادی: مطالعه‌ای در پایان نامه‌های حوزه کتابداری و اطلاع رسانی. کتابداری و اطلاع رسانی ۱۳(۲): ۱۶۵-۱۹۰.
- ۱۴- شیردل، ساسان. ۱۳۸۶. باید و نبایدهای کپی رایت در ایران. <http://www.irannsr.org> دسترسی در: ۸/۵/۱۳۸۹.
- ۱۵- صدیق بهزادی، ماندانا. ۱۳۷۹. چکیده‌نامه پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران؛ مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات علمی جهاد سازندگی.
- ۱۶- عسگری، علی اصغر. ۱۳۸۱. پیامدهای الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی از منظر حقوق مالکیت معنوی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- ۱۷- علیدوسی، سیروس، و مریم صابری. ۱۳۸۶. پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی: نسل جدید مدارک علمی. فصلنامه کتاب ۷۰(۲): ۸۵-۱۰۰.
- ۱۸- علیدوسی، سیروس، و مریم صابری. ۱۳۸۷. سیستم مدیریت اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی. کتابداری و اطلاع رسانی ۴۳(۴و۳): ۱۵۹-۱۸۰.
- ۱۹- غلامی، بهرام، و علیرضا جباریه. ۱۳۸۴. الگوریتم و فلوچارت. تهران: مؤسسه فرهنگی هنری دیباگران. ۵۶-۶۱.
- ۲۰- کپی رایت. ۱۳۸۹. ایسنا خبرگزاری دانشجویان ایران. تاریخ: ۵ شهریور ۱۳۸۹. <http://www.copyright.gov/circs/circ۱۲.pdf>, دسترسی در ۷/۲۵/۱۳۸۹.
- ۲۱- کمیته راهبردی نظام اطلاع رسانی علم و فناوری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. ۱۳۸۸. شیوه‌نامه ثبت، سازماندهی و اشاعه پایان‌نامه. تهران.
- ۲۲- مدیر امانی، پروانه. ۱۳۸۹. پایان‌نامه. دایرةالمعارف کتابداری و اطلاع رسانی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی (نسخه آزمایشی) portal.nlai.ir/data/Wiki/۲۰Pages/ دسترسی در: ۶/۲۳/۱۳۸۹.
- ۲۳- مطلبی، داریوش. ۱۳۸۷. حق مؤلف در دنیای دیجیتال. کتب ماه (کلیات).
- ۲۴- مؤسسه آموزشی و پژوهشی مشاور- همه چیز درباره یک مشاور پایان‌نامه خوب.
- ۲۵- ناظم، علی. ۱۳۶۵. نوشته‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی: نتایج تحقیقات. ترجمه محمدحسین دیانی. اطلاع‌رسانی. ۹(۲و۱): ۱۲۹-۱۵۱.

۲۶- نوذری، سودابه. ۱۳۸۳. الکترونیکی کردن پایان نامه‌ها: راهی برای دستیابی بهتر. فصلنامه کتاب ۵۸(۲).
۳۶-۲۹.

۲۷- وزارت فرهنگ و آموزش عالی. ۱۳۷۸. آشنایی با پایگاه‌های اطلاعاتی تولید شده در مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. تهران: مرکز اطلاعات مدارک علمی ایران.

منابع لاتین

- ۲۸- Avdeeva, Nina . ۲۰۱۰. Innovative services for libraries through the Virtual Reading Rooms of the Digital Dissertation Library, Russian State Library. IFLA Journal; ۲۰۱۰, Vol. ۳۶ Issue ۲, p۱۳۸-۱۴۴.
- ۲۹- Butler, Brandon. ۲۰۱۰. Urban Copyright Legends. Research Library Issues, Jun ۲۰۱۰, Issue ۲۷۰, p۱۶-۲۰,
- ۳۰- Ghosh, Maitrayee. ۲۰۰۹. E-theses and Indian academia: A case study of nine ETD digital libraries and formulation of policies for a national service. The International Information & Library Review (۲۰۰۹) ۴۱, ۲۱-۲۳.
- ۳۱- Hansen ,C.W. ۱۹۷۱. Introduction to Science - Information Work. London: Aslib.
- ۳۲- Koulouris, A. and A. Anagnostopoulos, ۲۰۱۰. Theses e-submission tool at the National Technical University of Athens. OCLC Systems & Services; ۲۰۱۰, Vol. ۲۶ Issue ۲, p۱۲۳-۱۳۲.
- ۳۳- O'Leary, K. , P. Needham, P. T. Kent,. and A. Troman. ۲۰۰۸. Electronic Theses On-line System (UK EThOS) Opening Access To UK Theses ETD ۲۰۰۸. ALISS Quarterly, Apr ۲۰۰۹.
- ۳۴- Ramirez, M. and McMillan. ۲۰۱۰. FERPA and Student Work: Considerations for Electronic Theses and Dissertations. D-Lib Magazine; Jan/Feb ۲۰۱۰, Vol. ۱۶ Issue ۱/۲, p۹.
- ۳۵- Shalini R. Urs, ۲۰۰۴. Copyright, academic research and libraries: balancing the rights of stakeholders in the digital age, Program: electronic library and information systems, Vol. ۳۸ Iss: ۳, pp. ۲۰۱ – ۲۰۷.
- ۳۶- Weisser, C. R. and J. R. Walker. ۱۹۹۷. Excerpted: Electronic Theses and Dissertations: Digitizing Scholarship for Its Own Sake. The Journal of Publishing. vol. ۳, no. ۲. Accessed <http://dx.doi.org/۱۰.۳۹۹۸/۳۳۳۶۴۵۱.۰۰۰۳.۲۰۹>.

پیوست‌ها

پیوست الف

آیین نامه های دانشگاه های ایران

۱- دانشگاه تهران

پیرو مصوبه جلسه شورای هماهنگی کتابخانه های دانشگاه و تصویب اعضای محترم آن به استحضار میرساند در جهت اجرای یکسان ارائه خدمات در خصوص **پایان نامه ها** مستدعی است دستور فرمایید از این پس به شرح ذیل در خصوص ارائه خدمات پایان نامه ها اقدام مقتضی صورت گیرد و تهیه کپی از بخش های ذیل بلامانع می باشد.

۱- صفحه عنوان (فارسی و لاتین)

۲- چکیده (فارسی و لاتین)

۳- منابع کتابشناسی

۴- متن پایان نامه به طور پراکنده و با تأیید کتابدار مربوطه (حداکثر ۱۰ صفحه)

۵- لازم به توضیح است در تهیه کپی از پرسشنامه ها، جدول، نقشه ها و نمودارهایی که از سوی نگارنده تهیه شده کماکان ممنوع بوده و دانشجو ملزم به تکمیل تعهدنامه مربوطه با ذکر مأخذ می باشد.

۲- دانشگاه صنعتی شریف

آیین نامه استفاده از بخش پایان نامه ها و اسناد

واجدین شرایط استفاده از بخش عبارتند از:

۱. کلیه اعضاء دانشگاه صنعتی شریف (اعضاء هیئت علمی، دانشجویان و کارکنان) با ارائه کارت دانشجویی و یا کارت شناسایی معتبر؛
۲. دانش آموختگان دانشگاه صنعتی شریف با ارائه کارت عضویت انجمن فارغ التحصیلان دانشگاه، و یا از طریق عضویت آزاد در کتابخانه دانشگاه؛
۳. کلیه دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری دانشگاه های دولتی با ارائه کارت عضویت طرح غدیر همراه با دو برگ مربوط به طرح و یا معرفی نامه از کتابخانه دانشگاه محل تحصیل خود به همراه کارت شناسایی معتبر؛
۴. مراجعین دانشگاه های غیردولتی (کارشناسی ارشد و دکتری)، سازمان ها و مراکز پژوهشی کشور با ارائه معرفی نامه از دانشگاه یا سازمان مربوطه همراه با کارت شناسایی معتبر؛
۵. اعتبار معرفی نامه ها فقط برای حداکثر سه نوبت و برای یک ترم تحصیلی خواهد بود؛
۶. تعداد پایان نامه برای مطالعه در محل حداکثر ۳ پایان نامه در هر نوبت می باشد؛
۷. از ارائه خدمات با کارت دانشجویی دانشجویان شریف به دانشجویان سایر دانشگاه ها معذوریم؛

۸. تصویربرداری از پایان نامه ممنوع می باشد.

شرایط تکثیر

❖ مراجعین حائز شرایط می توانند حداکثر ۱۰ صفحه (شامل فهرست مندرجات، چکیده های فارسی و لاتین، فهرست مراجع، جدول و نمودار) و حداکثر ۱۰ صفحه از متن درخواست کپی نمایند.

❖ هزینه کپی برای اعضای دانشگاه صنعتی شریف و اعضای طرح غدیر صفحه ای ۱۵۰ ریال و سایر مراجعین صفحه ای ۲۰۰ ریال است.

تبصره ۵: هزینه کپی می بایست توسط متقاضی و یا مسئول کپی به حساب ۷۲۷/۶۵ بنام دانشگاه صنعتی شریف نزد بانک مرکزی و یا حساب شماره ۳۰۴۹۲۰۳۵۱ بانک تجارت شعبه دانشگاه صنعتی شریف به نام دانشگاه واریز گردد.

یادآوری: ۳۰ صفحه اول پایان نامه به همراه فهرست مراجع و چکیده ها وارد پایگاه پایان نامه های فهرست رایانه ای کتابخانه (نرم افزار سیمرغ) جهت دسترسی عموم شده و از طریق شبکه قابل دسترس است.

مدیریت کتابخانه مرکزی

پاسخ دانشگاه تربیت مدرس

با سلام

در حال حاضر پایان نامه ها و رساله های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس فقط بصورت الکترونیکی سرویس دهی می شوند دسترسی به پایان نامه های چاپی وجود ندارد اطلاعات کتابشناختی و چکیده ها بصورت آزاد از طریق وب امکان پذیر می باشد. دسترسی به اصل پایان نامه بصورت الکترونیکی فقط از طریق بخش جستجوی کتابخانه مرکزی امکان دارد. دسترسی به متن کامل پایان نامه برای دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی سایر دانشگاه ها و همچنین تهیه کپی، بر اساس تعرفه های موجود نیز برقرار است. مشکل حق مؤلف در دانشگاه حل شده است. مدت شش ماه به دانشجویان کارشناسی ارشد و یکسال به دانشجویان دکتری مهلت داده می شود تا اگر مایل بودند از پایان نامه خود کتاب یا مقاله تالیف کنند.

۳- آیین نامه نحوه تکثیر پایان نامه ها و رساله های دانشگاه تربیت مدرس نحوه واگذاری

۱- کتابخانه مرکزی دانشگاه در قبال تکثیر نسخ چاپی و الکترونیکی پایان نامه ها و رساله های مجاز به کلیه متقاضیان مجاز، هزینه ای را دریافت و به حساب درآمدهای متمرکز دانشگاه واریز نماید.

تبصره ۱: کتابخانه های وابسته صرفاً برای مطالعه در محل، پایان نامه ها و رساله ها را در اختیار متقاضی قرار می دهند.

تبصره ۲: هزینه های تکثیر پایان نامه ها/ رساله ها با پیشنهاد کتابخانه مرکزی و تأیید معاونت پژوهشی تعیین می شود.

۲- جهت مدیریت اطلاعات پایان نامه ها/ رساله ها و عدم سوء استفاده های احتمالی، هرگونه برنامه ریزی برای تشکیل بانک اطلاعات و ارائه خدمات به صورت الکترونیکی به عهده کتابخانه مرکزی است.

۳- کتابخانه مرکزی می تواند فهرست مندرجات، چکیده فارسی و غیر فارسی و فهرست منابع پایان نامه ها و رساله های دانشگاه را از طریق نرم افزار کتابخانه به صورت رایگان در دسترس عموم قرار دهد.

متقاضیان:

۱- اعضای هیأت علمی می توانند به تمام پایان نامه ها و رساله های مجاز دانشگاه دسترسی داشته باشند.

۲- دانشجویان مجاز به دریافت پایان نامه / رساله مرتبط و غیر مرتبط با رشته تحصیلی خود هستند. طبق فرم مربوطه و پس از تأیید استاد راهنمای اصلی و مدیر گروه اقدام به دریافت متن پایان نامه می نمایند. در صورتی که پایان نامه / رساله درخواستی برای دانشجو بیش تر از ۱۰ عنوان گردید برابر مصوبه شورای پژوهشی دانشگاه درخواست های اضافی از سهمیه گرانت استاد راهنما کسر می گردد.

۳- دانش آموختگان می توانند با ارائه کارت دانش آموختگی و پرداخت هزینه های مربوط به پایان نامه / رساله های مجاز مرتبط با رشته تحصیلی خود دسترسی داشته باشند.

۴- کارمندان دانشگاه که در سایر دانشگاه ها مشغول به تحصیل هستند با ارائه مدرک اشتغال به تحصیل مجازند به پایان نامه ها / رساله های مرتبط با رشته تحصیلی خود دسترسی داشته باشند.

ب: مراجعین غیر تربیت مدرس

کلیه اعضای هیأت علمی، دانشجویان تحصیلات تکمیلی، پژوهشگران دانشگاه ها و مؤسسات آموزشی و پژوهشی و مراکز علمی- پژوهشی و کلیه سازمان ها، مؤسسات، ارگان ها، شرکت های دولتی و خصوصی می توانند با ارائه معرفی نامه رسمی و با پرداخت هزینه های مربوط به کپی پایان نامه ها و رساله های مجاز دانشگاه به صورت چاپی یا الکترونیکی دسترسی داشته باشند.

۵- تکثیر و دریافت یک بخش یا یک نسخه کامل از رساله و پایان نامه نفی کننده حقوق دانشگاه نبوده و متقاضی متعهد به رعایت کلیه حقوق مادی و معنوی دانشگاه است و مجاز نیست آن را تکثیر یا چاپ و یا به غیر واگذار کند.

تعرفه تکثیر پایان نامه / رساله های دانشگاه (چاپی و الکترونیکی)

الف- تکثیر نسخه چاپی: مصوبه قبلی اجرا شود.

ب- تکثیر نسخه الکترونیکی:

- اعضای هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس: بدون دریافت هرگونه چاپ
- دانشجویان دانشگاه: پایان نامه های مرتبط با رشته و هم چنین غیر مرتبط با رشته به شرط ارائه فرم تأیید استاد راهنما بدون دریافت وجه
- ج- دانش آموختگان دانشگاه: درخواست های مرتبط با رشته تحصیلی با ۳۰٪ تخفیف و غیر مرتبط با نرخ آزاد
- د- کارمندان مشغول به تحصیل دانشگاه: تا ۳۰ صفحه رایگان و بیش از آن به نرخ آزاد
- ه- سایر درخواست کنندگان: همانند تعرفه چاپی
- و- رایت CD: ۲۰۰ تومان برای کلیه درخواست کنندگان به جز اعضای هیأت علمی دانشگاه
- ز- CD برای همه متقاضیان: قیمت روز CD.

۴- آیین نامه اجرایی بخش پایان نامه های کتابخانه مرکزی دانشگاه آزاد اسلامی

واحد علوم و تحقیقات تهران

- شرایط استفاده از پایان نامه ها: پس از انجام کارهای فنی، پایان نامه های دریافتی آماده استفاده مراجعین میباشند.
- تبصره ۱-۹. مراجعین مجاز به استفاده از پایان نامه های کتابخانه مرکزی واحد علوم و تحقیقات به شرح زیرند:
- ۱- دانشجویان واحد علوم و تحقیقات: در ازای ارائه کارت دانشجویی معتبر واحد یا کارت معتبر عضویت کتابخانه مرکزی.
 - ۲- کارمندان واحد علوم و تحقیقات: در ازای ارائه کارت معتبر عضویت کتابخانه مرکزی یا کارت شناسایی واحد.
 - ۳- اعضای هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی (کلیه واحدها): در ازای ارائه کارت هیأت علمی واحد.
 - ۴- فارغ التحصیلان دانشگاه آزاد اسلامی (کلیه واحدها): در ازای ارائه کارت کانون فارغ التحصیلان دانشگاه آزاد اسلامی.
 - ۵- دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی (سایر واحدها): فقط در ازای ارائه کارت کانون دانشجویی معتبر.

۶- دانشجویان دانشگاه دولتی: فقط در ازای ارائه معرفینامه معتبر از آموزش گروه دانشکده مربوطه به همراه کارت دانشجویی معتبر.

تبصره ۱. هر معرفینامه فقط تا پایان یک نیمسال تحصیلی معتبر خواهد بود. برای ادامه استفاده، تمدید و تعویض معرفینامه الزامیست.

تبصره ۲. در صورت نداشتن معرفینامه معتبر برای نخستین مراجعه درازای کارت دانشجویی با تهیه کپی کارت و گرفتن شماره تماس از دانشجو استفاده بلامانع میباشد و ارائه معرفینامه برای مراجعه بعدی الزامیست.

۷- اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های دولتی: در ازای ارائه کارت هیأت علمی دانشگاه مربوطه.

۸- دانشجویان و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های خارج از کشور: ارائه معرفینامه معتبر از دانشگاه مربوطه به همراه کارت دانشجویی معتبر.

تبصره. در صورت عدم دسترسی به معرفینامه و تهیه آن، با هماهنگی مدیریت کتابخانه مرکزی و در ازای ارائه دستور کتبی از ایشان و همراه داشتن کارت دانشجویی معتبر، مجاز به استفاده می‌باشد.

۹- سایر مراجعین و پژوهشگران: در صورت اشتغال در سازمان‌های دولتی و ارگان‌ها ارائه معرفینامه به همراه کارت شناسایی معتبر الزامیست. در غیر این صورت خدمات، صرفاً در برابر دستور کتبی مدیریت کتابخانه مرکزی ارائه خواهد شد.

تبصره: مراجعین بخش پایان‌نامه‌ی کتابخانه مرکزی می‌توانند سه عنوان پایان‌نامه را به صورت همزمان مشاهده نمایند. تعداد پایان‌نامه‌هایی که در مجموع، در طول یکروز می‌توانند از آن استفاده نمایند ۱۵ عنوان معین شده است.

توجه ۱: استفاده از لپ‌تاپ و دستگاه‌های صوتی و مخابراتی در بخش پایان‌نامه‌ها ممنوع است.

تبصره: خروج و امانت پایان‌نامه‌ها ممنوع می‌باشد.

توجه: اعضای هیأت علمی و کارمندان واحد علوم و تحقیقات در صورت نیاز به پایان‌نامه‌ها و درخواست خروج امانت یا کپی از صفحات غیر مجاز، صرفاً با در دست داشتن اجازه نامه کتبی از مدیریت کتابخانه مرکزی اجازه این کار را خواهند یافت.

تبصره: نسخه برداری از پایان‌نامه‌ها به هر شکلی (رونویسی، عکسبرداری، فیلمبرداری و زیراکس) ممنوع میباشد.

توجه: بخش پایان‌نامه‌های کتابخانه مرکزی جهت سهولت کار مراجعین برخی صفحات از پایان‌نامه را با محدودیت‌های زیر کپی و در اختیار مراجعین قرار می‌دهد:

- ۱- کپی از متن پایان نامه ها ممنوع است.
- ۲- سقف کپی از هر پایان نامه در ماه ۱۰ صفحه
- ۳- سقف کپی برای دانشجویان در هر ماه:
واحد علوم و تحقیقات از عناوین مختلف ۳۰ صفحه
دانشجویان مهمان از عناوین مختلف ۱۰ صفحه
- ۴- صفحات مجاز برای تهیه کپی انحصاراً فهرست مطالب، فهرست منابع، ضمائم و چکیده می باشد.
- ۵- تکثیر و دریافت بخش هایی از رساله یا پایان نامه نفی کننده حقوق دانشگاه نبوده و متقاضی متعهد به رعایت کلیه حقوق مادی و معنوی دانشگاه است و مجاز نیست آن را تکثیر یا چاپ و یا به غیر واگذار کند. لذا موظف است فرم تعهدنامه را تکمیل نماید.
- ۶- تهیه کپی از صفحات مجاز رایگان است.
در صورت مشاهده هرگونه سوء استفاده کتابداران مجاز هستند از استفاده از پایان نامه جلوگیری نمایند.
در صورت بروز هرگونه تخلف، کارت شناسایی متخلف ضبط و همراه گزارش کتبی به مدیریت کتابخانه جهت بررسی و اقدام ارسال می گردد.

پیوست ب

آیین نامه های دانشگاه های خارجی

۱- مؤسسه فناوری ماساچوست^۱

مجموعه پایان نامه ها این مؤسسه در مخزن D که شامل پایان نامه ها و رساله های انتخابی از تمام دپارتمان های این مؤسسه است نگهداری می شوند. اما تمامی پایان نامه ها و رساله های این مؤسسه در مخزن دیگری حفظ می شوند. در این مخزن بالغ بر ۲۵۰۰۰ پایان نامه از سال های ۱۸۰۰ نگهداری می شود. پایان نامه ها و رساله ها در بخش خدمات منابع اسکن می شوند یا توسط مؤلف پایان نامه بصورت الکترونیکی ارائه می شود. پایان نامه ها و رساله های تمامی فارغ التحصیلان کارشناسی ارشد و دکترا از سال ۲۰۰۴ نیز اسکن شده و به این مخزن اضافه گردیدند.

- پایان نامه ها و رساله ها بصورت پیوسته^۲ از طریق سایت مؤسسه قابل مرور می باشند. مگر این که محدودیتی داشته باشند.
- فایل PDF تمام متن پایان نامه های MIT در مخزن D برای اعضا و دانشجویان این دانشگاه رایگان است.
- این پایان نامه ها و رساله ها به اعضای MIT امانت داده می شوند.
- بازدید پیوسته پایان نامه برای افراد غیر MIT از مخزن D و بصورت PDF، و هم چنین در صورت حضور شخص در آرشیو مؤسسه امکان پذیر است.
- پایان نامه ها و رساله ها از طریق امانت بین کتابخانه ای ارسال نمی شوند، ولی می توانند فایل PDF یا کپی آن را خریداری نمایند. هزینه آن نیز بستگی به تعداد صفحات مورد درخواست از ۱۹ دلار تا ۵۲ دلار می باشد.
- قانون حقوق مالکیت فکری آمریکا، تهیه کپی یا نسخه برداری ها را کنترل می کند، مؤسسه با این امر درگیر نیست. تحت شرایط خاصی که قانون در نظر می گیرد کتابخانه ها و بایگانی ها این مؤسسه می تواند نسخه ای از کپی پایان نامه یا رساله را برای مطالعه در اختیار کاربر قرار دهد. کاربر، در صورت عدم استفاده مجاز باید پاسخگوی نقض قانون حقوق مالکیت فکری باشد. اخطار بدین مضمون: « قانون حقوق مالکیت فکری آمریکا تهیه کپی و یا سایر نسخه برداری را کنترل می کند،

۱. Massachusetts Institute of Technology (MIT)

۲. Online

شخص استفاده کننده از این امکانات باید پاسخگوی نقض قانون باشد.»، برای نقض قانون نیز نزدیک محل تهیه کپی نصب شده است.^۱

۲- دانشگاه تگزاس^۲

در این دانشگاه بسیاری از پایان نامه ها به صورت پیوسته قابل دستیابی بوده، و هم چنین در مخزن دیجیتالی و نیز در فهرستگان دانشگاه موجود هستند. از سال ۲۰۰۱ تمام پایان نامه ها به صورت دیجیتالی ارائه می شوند. اگرچه اکثر پایان نامه ها از سال ۱۹۹۷ و عناوین انتخابی قبل از این تاریخ نیز دیجیتالی شده اند. اخیراً هم زمان با دستیابی در سایت دانشگاه در پایگاه اطلاعاتی proQuest هم قابل دستیابی هستند. برای پیدا کردن پایان نامه در فرمت چاپی باید از فهرستگان کتابخانه استفاده نمود زیرا موقعیت دقیق آن را نشان می دهد.

پایان نامه ها و رساله ها به اعضای دانشگاه به رایگان امانت داده می شوند، ولی برای سایر افراد در صورتی که کارت امانت اهدایی داشته باشند می توانند امتیاز امانت گیری را از یک سازمان دیگر (مثلاً یک مؤسسه آموزش عالی دیگر) کسب نمایند.

پایان نامه ها از طریق امانت بین کتابخانه ای نیز، به شرط هزینه آن، قابل دستیابی هستند.

فارغ التحصیلان دکترای باید یک کپی از پایان نامه شان را با فرمت PDF به کتابخانه ارائه نمایند. هم چنین ارائه الکترونیکی پایان نامه برای فارغ التحصیلان دکترای لازم بوده، ولی برای فارغ التحصیلان کارشناسی ارشد ضروری نیست. استفاده از پایان نامه و دستیابی به آنها در کتابخانه دانشگاه برای همگان بلامانع است. آنها می توانند در صورت درخواست کپی، برای این کار اقدام نمایند. هیچ محدودیتی برای نسخه برداری و یا استفاده از آن در کتابخانه دانشگاه وجود ندارد. قانون حقوق مالکیت فکری آمریکا بر تهیه کپی یا نسخه برداری از مطالب دارای حقوق مالکیت فکری نظارت می کند. تهیه کپی تنها تحت شرایط خاص امکانپذیر است. یک شرط آن این که تهیه کپی فقط برای استفاده شخصی و تحصیلی و یا تحقیق است. استفاده غیر مجاز و نسخه برداری از آن شخص را برای نقض حقوق مالکیت فکری مقصر می داند.

۱. Massachusetts Institute ۲۰۱۰

۲. University of Texas at Austin

پر کردن فرم حقوق مالکیت برای فارغ التحصیلان دکترا نیز لازم است و آنها هنگام تحویل پایان نامه خود باید گواهی آزمون مربوط به حقوق مالکیت فکری و پر کردن فرم مالکیت فکری را ارائه نمایند. آزمون مربوط به حقوق مالکیت شامل ۱۲ سؤال است که کمک می کند تا فارغ التحصیل درباره، چگونگی مالکیت فکری و محتوای کارهای دارای مالکیت فکری، استفاده صحیح، و زمان و کسب مجوز برای استفاده از کارهای سائرین، را یاد بگیرند. در پایان پس از دادن پاسخ صحیح به سؤالات، باید گواهی آن به اداره فارغ التحصیلان ارائه نمایند.

امکان دارد کسی درخواست نماید که پایان نامه اش بمدت یکسال، برای ثبت اختراع و یا موارد دیگر، در دسترس عموم قرار نگیرد. درخواست او باید مورد موافقت استاد مشاور قرار گیرد و هنگام تحویل پایان نامه به اداره فارغ التحصیلان ارائه نماید. در صورتی که هیچ محدودیتی در پایان نامه نباشد پایان نامه برای اداره فارغ التحصیلان ارسال شده و بر روی وب سایت دانشگاه قابل دستیابی می باشد. کپی بسیاری از پایان نامه ها از طریق سرویس UMI، در چندین فرم، قابل خریداری هستند. ارسال کپی پایان نامه برای UMI انتخابی است. علاوه بر این برخی مؤلفان برای فروش کپی پایان نامه خود به کتابخانه دانشگاه اجازه می دهند. تمامی هزینه های آماده سازی و انتشارات از طریق دانشگاه تگزاس صورت حساب می شود و ممکن است مستقیماً توسط شخص، و یا به صورت پیوسته پرداخت شود. تمام داوطلبان دوره دکترا که رساله دکترای خود را ارائه می کنند باید ۸ دلار هزینه پردازند. دانشجویان، به انتشارات قابل دستیابی، از طریق کتابخانه الکترونیکی دانشگاه تگزاس، به صورت مجانی دسترسی دارند. در صورتی که هنگام ارائه پایان نامه وقتی سرویس UMI انتخاب شود هزینه های مرتبط، از طریق دانشگاه صورت حساب می شود که مقادیر آن به صورت زیر است: انتشارات سنتی UMI ۲۵ دلار؛ انتشارات دستیابی باز ۲۱۰ دلار؛ و هزینه ثبت نام کپی رایت UMI ۵۵ دلار.

فارغ التحصیلانی که هنگام ارائه پایان نامه خود گزینه دستیابی باز را برای انتشار اثرش از طریق کتابخانه دانشگاه انتخاب می کنند نباید هزینه ای پرداخت نمایند.^۱

۱. <http://www.lib.utexas.edu/pcl/dissertations.html>.

۳- دانشگاه تورنتو^۱

در این پایگاه، از دوسال پیش پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی^۲ به صورت فایل تمام متن PDF آماده می‌باشند. که البته می‌تواند بصورت غیر نوشتاری شامل صدا، ویدئو و یا پیوند فرامتنی باشد و از طریق مخزن T، مخزن کتابخانه دیجیتال دانشگاه قابل دستیابی هستند. پایان‌نامه‌های پس از سال ۱۹۸۹ در فهرستگان پیوسته وجود دارند و با جستجو در وب سابت کتابخانه دانشگاه قابل دستیابی می‌باشند. پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد قبل از سال ۱۹۸۹ تنها در آرشیو دانشگاه قابل رؤیت هستند. بسیاری از پایان‌نامه‌ها از وب سایت دانشگاه تورنتو نیز برای متخصصان، به صورت پیوسته، قابل بازیابی و جستجو می‌باشد و تمام متن آنها در proQuest قابل بارگذاری می‌باشند. در صورتی که پایان‌نامه‌ای قابل بارگذاری نباشد محقق می‌تواند مستقیماً از proQuest درخواست نماید. امکان دستیابی به پایان‌نامه‌های چاپی از طریق امانت بین کتابخانه‌ای وجود ندارد زیرا تلاش بر این است که پایان‌نامه‌های چاپی حذف شوند و تمام پایان‌نامه‌ها به صورت الکترونیکی باشند. اما اگر پایان‌نامه چاپی وجود داشته باشد فقط در کتابخانه، و برای عموم، قابل استفاده است.

کپی‌های صحافی شده پایان‌نامه‌ها با ۳۶ دلار قابل خریداری هستند.

ارائه پایان‌نامه و رساله نیز با استفاده از این روش بسیار آسان و سریع است. پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها برای مدت دو سال در این پایگاه نگهداری می‌شوند ولی برای نگهداری طولانی مدت به UMI ارسال می‌شود. هنگام ارائه پایان‌نامه دانشجویان می‌توانند نوع دستیابی به پایان‌نامه خود را مشخص نمایند.

قانون حق مالکیت فکری کانادا برای پایان‌نامه‌ها اعمال می‌شود، دانشگاه دارای حقوق مالکیت نسبت به پایان‌نامه است در صورتی که:

- مؤلف در استخدام دانشگاه باشد.
 - موافقت‌نامه‌ای بین مؤلف و دانشگاه به امضا رسیده باشد.
- در غیر این موارد، مؤلف دارای حقوق مالکیت فکری پایان‌نامه است. در هنگام ارائه درباره حق مالکیت از ارائه‌دهنده سؤال می‌شود و از او می‌خواهند که مقدار دسترسی و یا محدودیت‌ها و حتی

۱. Toronto University

۲. Electronic Theses and Dissertations (ETDs)

فروش مطالب پایان نامه، و بطور کلی اختیارات تفویضی به کتابخانه، را مشخص نماید. هم چنین، در صورتی که بخشی از پایان نامه شامل مقاله چاپ شده‌ای از شخص ارائه دهنده باشد بصورت زیر از او سؤال می‌شود:

- آیا پایان نامه شما محتوی مطالب قبلی منتشر شده (شامل مقاله در نشریه) است؟
- و یا آیا مطالب پایان نامه شما محتوی مطلبی است که با مؤلف دیگر مشترک باشید؟ (مثلاً فصل و یا مقاله)

اگر پاسخ مثبت است، لازم است اجازه ناشر و یا اگر همکار ضمیمه باشد.

فارغ التحصیلان ملزم به ارائه فرم الکترونیکی از پایان نامه هایشان، برای استفاده عموم در سایت دانشگاه هستند. در هنگام ارائه پایان نامه درخواست اجازه حق مالکیت، خواسته می‌شود. نمونه‌ای از آن به قرار زیر است:

«من دانشجوی شاغل به تحصیل دوره دکترا/ کارشناسی ارشد در رشته هستم. پایان نامه من به صورت تمام متن برای منابع، مطالعه و یا کپی در اینترنت قابل دستیابی است. جز در مواردی که پایان نامه دارای ممنوعیت و یا محدودیت باشد، نسخه الکترونیکی آن در سایت کتابخانه‌های دانشگاه تورنتو و نیز از طریق موتورهای جستجو قابل دستیابی است. هم چنین، من امتیاز غیر انحصاری، به کتابخانه و بایگانی‌های کانادا و ProQuest/UMI برای نسخه برداری، امانت، توزیع و یا فروش کپی‌هایی از پایان نامه‌ام را بهر طریق و هر شکل و فرمت، واگذار می‌کنم. این حقوق هیچ منعی برای تجدید چاپ از مطالب پایان نامه در سایر فرمهای شما یا مؤلف دیگری که مجاز می‌دانید، ندارد.

من مایلم این اجازه شامل موارد زیر در پایان نامه‌ام گردد: الحاق کپی یا توضیحات مشروح شامل عنوان کتاب یا مقاله، نمودار یا شماره صفحات مطالب مورد استفاده، نام نشریه، سال، شماره جلد یا شناسای انتشار انحصاری، ناشر و سال.»

بخشی از هزینه‌های آماده‌سازی پایان نامه‌ها و رساله‌ها مانند: فهرست نویسی؛ نسخه برداری؛ و نمایه‌سازی توسط proQuest^۱ تأمین می‌شود و باقیمانده آن را دانشگاه پرداخت می‌کند.

۱. ProQuest Dissertations & Theses (PQDT) database

دانشجویان کارشناسی ارشد لازم است برای آماده سازی پایان نامه شان ۴۶/۰۵ دلار و دانشجویان دکترا ۲۰ دلار به اداره فارغ التحصیلی دانشگاه بپردازند.

پایان نامه ها و رساله های ارائه شده به اداره فارغ التحصیلی دانشگاه به پایگاه اطلاعاتی proQuest ارائه می شوند. در سال های قبل هم، قبل از ارائه به این دو روش، به صورت میکروفیلم در مؤسسه بین المللی میکروفیلم های دانشگاهی^۱ UMI تحت عنوان چکیده پایان نامه های بین المللی^۲ سیاهه برداری و نگهداری می شدند^۳.

۴- دانشگاه کورنل^۴

سیاست این دانشگاه از سال ۱۹۵۰، تشویق دانشجویان برای ارسال پایان نامه های خود به UMI می باشد. دانشجویان دو کپی از پایان نامه های خود را به کتابخانه ارائه می کنند، یکی در بایگانی کتابخانه نگهداری می شود و آن دیگری را به عنوان کپی رایج، برای استفاده عموم است.

از سال ۲۰۰۴ دانشگاه ارائه پایان نامه را به صورت الکترونیکی (بطور انتخابی) انجام داده است. هر پایان نامه ای که به صورت الکترونیکی ارائه می شود در مخزن سازمانی کورنل^۵ ذخیره می شود. همه اعضای دانشگاه، اعم از دانشجو و کارمند، می توانند کپی چاپی پایان نامه را به امانت بگیرند. برخی از پایان نامه ها به شکلی الکترونیکی در مخزن سازمانی کورنل (eCommons) وجود دارند و اغلب قابل بارگذاری هستند (در صورت نداشتن ممنوعیت). پایان نامه های قدیمی به صورت دیجیتالی قابل دستیابی نیستند، ولی دانشگاه آمادگی دارد که با هزینه ای آن را قابل دستیابی نماید.

دانشجویان سایر دانشگاه ها می توانند کپی پایان نامه های از سال ۱۹۵۴ به بعد را خریداری نمایند، اما نمی توانند امانت بگیرند.

حقوق مالکیت فکری پایان نامه ها به دانشجو تعلق دارد. آنها می توانند پایان نامه های خود را به صورت دستیابی باز و یا دستیابی بسته در مخزن الکترونیکی eCommons بگذارند (انتخاب پیش فرض بسته

۱. University Microfilms International (UMI)

۲. Dissertation Abstracts International

۳. University of Toronto School of Graduate Studies ۲۰۱۰

۴. Cornell University

۵. Cornell s institutional Repository (eCommons)

است). باز یعنی هر کسی از سراسر دنیا می‌تواند به صورت تمام متن، پایان‌نامه آنها را بخواند و بارگذاری نماید. در صورت بسته، فقط داده‌های راهنما قابل دستیابی عموم هستند. دانشجویان می‌توانند انتخاب بسته را برای ۱، ۲، ۳، ۴ و یا ۵ سال داشته باشند ولی پس از گذشت آن، پایان‌نامه به صورت اتوماتیکی (مگر این که مؤلف مجدد درخواست نماید و یا اداره فارغ التحصیلی اجازه ندهد) به صورت باز، قابل دستیابی می‌باشد. در صورت نیاز برای دسترسی به پایان‌نامه‌هایی که بصورت دوم نگهداری می‌شوند می‌توان با پر کردن اجازه‌نامه از مؤلف اقدام نمود.

هم اکنون هم دانشگاه، اعضایش را تشویق می‌کند که نتایج کارهایشان را، اعم از کتاب و مقاله و یا سایر موارد را، بصورت تمام متن و آزاد، بدون هیچ مانعی در معرض استفاده عموم قرار دهند. از دو طریق می‌توان به پایان‌نامه‌های این دانشگاه دست یافت. اول از طریق پایگاه اطلاعاتی ProQuest که سریعترین راه برای پیدا کردن نسخه الکترونیکی پایان‌نامه‌ها می‌باشد. طریقه دیگر سایت دانشگاه کورنل است.

رویه دانشگاه بر این است که حقوق انحصاری آثار منتج از پژوهش، آموزش و نگارش متعلق به دانشجو به عنوان مؤلف پایان‌نامه می‌باشد. مگر این که یک بورس خارجی بر روی کار دانشجو سرمایه‌گذاری کرده باشد و قراردادی برای آن تنظیم شده باشد. که در این مواقع دانشگاه از این شرط تبعیت کرده و استاد راهنما و دانشگاه هیچ حقی نسبت به پایان‌نامه ندارند.

- مشارکت دانشجویان در طرح‌های متفاوت نیز با بستن قرارداد مشخص می‌شود (که با عنوان قرارداد صحافی می‌گردند).

- دانشجویانی که در ازای کار انجام شده پول دریافت می‌کنند هیچ حق مالکیتی نسبت به کار انجام شده ندارند.

- دانشجویانی که در طرح تحقیقاتی با یکی از کارمندان دانشگاه همکاری داشته باشد در صورتی که به عنوان یک همکار قید شده باشد می‌تواند دارای حقوق مالکیت باشد (بهر حال باید قید شده باشد).

بهر حال، در صورت در نظر گرفتن، محدودیت استفاده برای عموم از طرف مؤلف، نهایتاً پنج سال است و در پایان در اختیار همگان قرار می‌گیرد.

خط مشی حقوق مالکیت فکری دانشگاه، به منظور گسترش و تشویق ابداعات در پژوهش‌های دانشگاهی، به رسمیت شناختن و حفظ حقوق دانشگاه و اعضا و دانشجویان می‌باشد. بنا براین مالکیت و حقوق کپی رایت مفاهیمی هستند که توسط قانون فدرال تعریف شده است. این قانون درباره نمونه‌های جدید (کارهای کددار^۱ مانند کامپیوتر، برنامه نرم افزار....) متفاوت از کارهای سنتی^۲ (کتاب، مقاله...) است.

در صورتی که مؤلف حقوق انحصاری را به دانشگاه بدهد، دانشگاه به مؤلف اجازه می‌دهد که از اثرش برای مقاصد غیرتجاری استفاده نماید^۳.

۱. Encoded Work

۲. Traditional Work

۳. (http://www.gradschool.cornell.edu/pubs_and_forms/pubs/thesisbook.pdf)

۵- دانشگاه استرالیا^۱

کپی تمام رساله‌های دکترا و برخی پایان‌نامه‌های فوق لیسانس در دانشگاه استرالیا در یک فضای کنترل شده و در مجموعه پایان‌نامه‌ها نگهداری می‌شوند. تعدادی از پایان‌نامه‌های الکترونیکی دانشگاه نیز قابل دستیابی هستند.

- بجز پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد حقوق و حقوق بین‌الملل (ارائه شده قبل از سال ۱۹۸۷) که در کتابخانه حقوق نگهداری می‌شوند.
 - پایان‌نامه‌های دوره کارشناسی در این کتابخانه نگهداری نمی‌شوند (برخی از آنها در آموزش دانشکده نگهداری می‌شوند).
 - مجموعه کتابخانه شامل برخی پایان‌نامه‌های سایر مؤسسات (غیر از دانشگاه استرالیا) می‌شود.
 - پایان‌نامه‌های سایر دانشگاه‌ها، که ممنوعیت دسترسی ندارند، در مجموعه باز هستند.
 - اعضای دانشگاه می‌توانند پایان‌نامه‌ها را رایگان، هر بار ۱۵ پایان‌نامه، به امانت بگیرند.
 - افراد غیر دانشگاه نیز در ازای پرداخت سالانه، از ۵۰ دلار تا ۷۷ دلار، امانت بگیرند.
- پایان‌نامه‌ها از طریق امانت بین کتابخانه‌ای، با پرداخت هزینه آن، قابل دستیابی هستند. کپی پایان‌نامه‌ها برای مؤسسات و افراد خارج از دانشگاه، با قبول شرایط حقوق مالکیت فکری، قابل خریداری هستند. از هر پایان‌نامه یا رساله فقط کپی‌هایی با فرمت PDF بر روی سی دی ذخیره می‌شود.

در این دانشگاه دانشجوی دارای حق مالکیت فکری است و هر داوطلب موفق PhD خود تصمیم می‌گیرد که چه کسی به پایان‌نامه‌اش دسترسی داشته باشد. کتابخانه از آنها شرایط دستیابی را سؤال می‌کند و سه شرایط را عنوان می‌نماید:

- آیا افراد خارج از دانشگاه اجازه دستیابی به پایان‌نامه را دارند؟
 - آیا تهیه کپی از پایان‌نامه مجاز است؟
 -
 - و آیا کتابخانه مجاز به تهیه کپی از پایان‌نامه را برای مؤسسه دیگر است؟
- آنها می‌توانند تصمیم بگیرند که تنها کارکنان و دانشجویان این دانشگاه می‌توانند از پایان‌نامه یا رساله‌اش استفاده نمایند، و یا امکان تهیه یک کپی از پایان‌نامه یا رساله‌اش را برای مؤسسات و یا افراد

۱. Australian National University

دیگر، بدهد. در صورتی که پایان نامه و یا رساله در مخزن دیجیتالی دانشگاه، قابل دستیابی نباشد و امکان تهیه کپی برای ما باشد هزینه‌ای در حدود ۶۲ الی ۸۶/۷۰ دلار دارد. اما در صورت اجازه استفاده برای سایر افراد (غیر دانشگاه استرالیا) و یا مراجعان به کتابخانه دانشگاه، هزینه‌ای ندارد. برای تهیه کپی از پایان نامه یا رساله نیز شرایطی وجود دارد. گاهی ممکن است یک پایان نامه برای مدتی محدود قابل دستیابی نباشد^۱.

^۱. (<http://anulib.anu.edu.au/about/collections/theses.html#ax>)

پیوست پ

مؤسسات گردآورنده ایران

۱- پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

تحويل پایان نامه

هر پایان نامه ثبت شده که مرحله دفاع و اصلاحات نهایی را پشت سر گذاشته باشد، می بایست برای مجموعه سازی به هر دو شکل چاپی و الکترونیکی تحويل سازمان متولی گردد. نسخه چاپی و الکترونیکی تحويل شده می بایست عیناً منطبق با نسخه نهایی مورد تأیید هیأت داوران باشد.

سطح بندی پایان نامه های خاص به لحاظ قابلیت اشاعه

نماینده مؤسسه هنگام ارسال پایان نامه به سازمان متولی، یکی از سطوح زیر را برای مدت محدود یا به صورت دائمی برای اشاعه پایان نامه های خاص تعیین می کند:

سطح اول: پایان نامه ای که با قید غیر قابل اشاعه از سوی ثبت کننده آن، تا موعد مقرر (تاریخ تعیین شده)، غیر قابل اشاعه خواهد بود.

سطح دوم: فصل یا فصولی از پایان نامه که توسط نماینده مؤسسه مشخص می شود تا موعد مقرر (تاریخ تعیین شده)، غیر قابل اشاعه خواهد بود.

تبصره ۲: محدودیت های ذکر شده مربوط به اشاعه پایان نامه می باشد و لازم است پایان نامه های مؤسسات، بدون محدودیت برای ثبت و ذخیره سازی به سازمان متولی ارسال شوند.

مالکیت پایان نامه

مخاطب سازمان متولی در بحث دارایی های فکری و حقوق مالکیت فکری مربوط به پایان نامه، منحصرأ مؤسسه می باشد و حل و فصل مسائل مربوط به تعیین مالکان حقوق مادی و معنوی پایان نامه به آیین نامه های داخلی مؤسسه مربوط می شود.

اشاعه

ارائه اطلاعات کتابشناختی و چکیده (تخصصی و ترویجی) به صورت کامل، بر مبنای استاندارد و به صورت رایگان الزامی است.

مشاهده تمام متن، با در نظر گرفتن سطوح و اطلاعات قابل دسترسی برای اعضا میسر خواهد بود.

تمام متن پایان نامه به منظور استفاده شخصی و فقط برای اهداف پژوهشی قابل ارائه و دانلود خواهد بود.

تبصره ۵: برای جلوگیری از استفاده فراتر از قالب تعریف شده، ساز و کار فنی و نظارتی سیستم مشاهده، با ضریب امنیتی بالا طراحی شود و امکان تشخیص و پالایش سوءاستفاده‌های احتمالی و پی گیری‌های قانونی را ممکن سازد (کمیته راهبردی نظام اطلاع رسانی علم و فناوری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ۱۳۸۸).

۲- سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران:

که از سال ۱۳۸۶ اقدام به دادن اطلاعات در زمینه پایان نامه نموده‌اند:

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

نوع خدمات	سطح دسترسی	میزان خدمات ارائه شده	زیراکس / اسکن / تهیه کپی
مدارک مکتوب			
استاندارد، تقویم، راهنما، نت موسیقی	همه سطوح	سه نسخه در روز	حداکثر تا ۱۵ صفحه کپی (خدمات بیشتر طبق تعرفه ارائه خدمات)
جزوه، دفاتر، عقدنامه، فیلم نامه گزارش، وصیتنامه، نمایشنامه	همه سطوح با تأیید کارشناس	۳ نسخه در روز	حداکثر تا ۱۵ صفحه کپی (خدمات بیشتر طبق تعرفه ارائه خدمات)
پایان نامه	همه سطوح	سطح ۱ حداکثر تا ۵ نسخه سطح ۲ حداکثر تا ۳ نسخه سطح ۳ حداکثر تا ۱ نسخه	---
طرح	همه سطوح با تأیید کارشناس	۲ نسخه در روز	---

تبصره ۱: اعضای دارای کارت ویژه از تمامی محدودیت‌های دسترسی و محدودیت‌های میزان ارائه خدمات در بندهایی که مستقیماً مشخص نشده‌اند (به میزان متعارف و با تأیید مدیر گروه) معاف می‌باشند.

تبصره ۲: کپی برداری از مدارک محرمانه در هریک از دسته‌های فوق بستگی به نوع معرفی نامه و نوع اثر مورد استفاده داشته و با درخواست گروه و تأیید مدیر کل اطلاع رسانی امکان پذیر می‌باشد.

تبصره ۳: کپی از مدارک ویژه با پرداخت هزینه‌های خاص اثر (طبق جدول تعرفه) در هریک از دسته‌های فوق فقط برای آندسته از مراجعان که دارای معرفی نامه معتبر از مراجع ذیربط باشند، تکمیل فرم‌های مربوطه و تأیید مدیر کل اطلاع رسانی امکان پذیر است.

۳- پژوهشگاه منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز

برای پایان نامه‌های فارسی کاربران را به پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ارجاع داده و در مورد پایان نامه‌های خارجی، از طریق پروکوئست یا لیندهال می‌گیرند و در اختیار کاربر قرار داده و وجه آن را دریافت می‌کنند.

خارج از ایران:

۱- کتابخانه انگلستان^۱

سرویس قدیمی این کتابخانه تکثیر میکروفیلم پایان نامه ها بوده و از ژانویه ۲۰۰۹ سرویس سیستم پیوسته پایان نامه ها الکترونیکی^۲ را راه اندازی نموده است.

از اهداف این سیستم، که از طریق یک رویکرد مشترک، می باشد:

- ارائه نقطه واحدی برای محققان سراسر دنیا برای دسترسی به تمامی پایان نامه های دکترایی که به سیستم آموزش عالی انگلستان ارائه می شوند،
- حمایت این سیستم از تغییر پایان نامه های چاپی به الکترونیکی؛
- کمک به مؤسسات آموزش عالی انگلستان برای گسترش دسترسی به مطالب الکترونیکی از طریق پایان نامه های چاپی دیجیتالی؛
- نمایش کیفیت تحقیق در انگلستان و کمک به جذب دانشجو و سرمایه گذاری تحقیق و پژوهش در آموزش عالی این کشور.

یک سیستم برای همه:

- حمایت های مشتاقان دسترسی باز از آموزش عالی انگلستان؛
- ارائه یک نقطه واحد دسترسی به تمام پایان نامه های این کشور؛
- سازماندهی پایان نامه های الکترونیکی از مخازن مؤسسات (رایگان)؛
- افزایش منابع الکترونیکی بواسطه پایان نامه های چاپی دیجیتالی؛
- تحویل پایان نامه ها به محقق به شکل درخواستی (بارگذاری آزاد و سایر اشکال را که محقق باید هزینه آن را قبول کند)؛
- استرداد پایان نامه های دیجیتالی به مؤسسات برای بارگذاری^۳ در تحقیقات بین المللی آنها (رایگان)؛
- نگهداری و حفاظت پایان نامه های دیجیتالی و جدید برای همیشه (رایگان)؛
- توانمندی مؤسسات کوچک و بزرگ آموزش عالی؛

۱. British Library

۲. Electronic Theses On-line System(UK ETHOS)

۳. download

این امر را با بکارگیری یک هاب مرکزی^۱، به منظور ارائه یک سیستم منسجم در انگلستان، که متشکل از یک مخزن الکترونیکی مرکب و یک استودیو دیجیتالی در کتابخانه این کشور است، انجام می‌دهیم.

کلید موفقیت این سیستم دسترسی باز به پایان‌نامه‌های این کشور است. انجمن مؤسسات آموزش عالی در انگلستان مسئول دسترسی باز، برای مطالعه پایان‌نامه‌های دکترای بطور رایگان در محل استفاده، است.

روش قفسه باز^۲ توسط این سیستم به صورت زیر تعریف می‌شود:

- بارگذاری برای محققان رایگان است.
 - مؤسسات آموزش عالی هزینه‌های دیجیتالی کردن پایان‌نامه‌های (در قسمت‌های بعد مقدار این هزینه آورده شده است) خود را پیشاپیش پرداخت می‌نمایند.
 - هزینه دیجیتالی کردن پایان‌نامه برای مؤسساتی که در دسترسی باز مشارکت نکردند، توسط اولین محقق سفارش دهنده پرداخت خواهد شد و پس از آن بارگذاری رایگان است.
 - هزینه انتخاب شکل درخواست پایان‌نامه (کالینگور و یا صحافی نرم و دیگر) توسط محقق پرداخت خواهد شد.
 - فراهم‌آوری دسترسی به انبوهی از اطلاعات جاری در پایان‌نامه‌های چاپی و الکترونیکی که در مخازن مؤسسات نگهداری می‌شوند.
 - حمایت از مؤسساتی که در مجموعه ابزار این سیستم اطلاعات خود را بروز کرده و برای اسناد راهنما در نظر گرفته‌اند.
- حقوق مالکیت فکری (توجه: نشر پایان‌نامه‌ها نیز شامل حقوق مالکیت فکری انگلستان می‌شود)
- سیستم پیوسته پایان‌نامه‌های الکترونیکی، در صورت وجود پایان‌نامه چاپی، بدون جستجو برای اجازه مؤلف آن را دیجیتالی کرده و توزیع می‌کند.
 - مؤلفان معمولاً در پایان‌نامه‌هایشان رعایت حقوق مالکیت را می‌نمایند.
 - سیستم پیوسته پایان‌نامه‌های الکترونیکی به نمایندگی از مؤلفان اقدام به توزیع آنها می‌کند و هیچ ادعای مالکیت ندارد.

۱. Central-Hub

۲. Open-Access

- مؤلفان بعدی بصورت رسمی موافقت می کنند که پایان نامه هایشان برای توزیع در سایت قرار بگیرد یا خیر.
 - بر اساس تجربه فرض بر این است که اکثر مؤلفانی که پایان نامه های خود را ارائه نموده اند موافق توزیع الکترونیکی آنها هستند.
 - ۲۰/۰۰۰ از آنها قبلاً موافقت خود را در BL اعلام کرده بودند.
 - ۱۱۳۰۰ پایان نامه بطور رایگان برای مؤسسات دیجیتالی شد.
 - تمام محققان (خوانندگان) باید برای حفظ پایان نامه، شرایط موافقنامه را امضا کنند.
- سیستم اجرایی مالی:**

دسترسی باز به معنای دسترسی رایگان نیست. چنانچه آموزش عالی انگلستان بخواهد دسترسی باز را ارائه نماید، باید هزینه های آن را تأمین نماید.

- برای پژوهش های متداول چاپی، آنها را بصورت دیجیتالی تکثیر می کنیم.
 - دیجیتالی با دست انجام می شود لذا گران است.
 - هزینه های دیجیتالی کردن طبق میزان مشارکت طرح ریزی شده است.
 - متعهد توزیع دسترسی باز پیشاپیش برای توزیع دیجیتالی، هزینه آن را پرداخت می کند.
- عضو سطح ۱ انجمن (دسترسی باز) - پایان نامه بصورت بازنگری، به منظور هزینه کامل دیجیتالی توزیع می شود.

عضو سطح ۲ انجمن - پایان نامه توزیع اما اولین محقق هزینه دیجیتالی آن را پرداخت می کند.

عضو سطح ۳ انجمن - داده های راهنما^۱ ذخیره شده اما پایان نامه توسط مؤسسه ذخیره می شود.

مؤسسات UK می توانند با توجه به شرایط خود، مناسبترین مشارکت را برگزینند.

دیجیتالی یکبار - دسترسی همواره

هزینه ها: دیجیتالی کردن

دیجیتالی و برگشت به مؤسسه - £ ۳۵

دیجیتالی و رها کردن پایان نامه - £ ۲۳ (پس از دیجیتالی کردن پایان نامه دور انداخته می شود)

متعهد دسترسی باز	توزیع	تعداد پایان نامه دیجیتالی £ ۳۵	تعداد پایان نامه دیجیتالی £ ۲۳
بزرگ	£ ۸۰۰۰	۲۲۸	۳۴۷
متوسط	£ ۴۰۰۰	۱۱۸	۱۷۳
کوچک	£ ۲۰۰۰	۵۷	۸۶
کوچک ترین	£ ۷۰۰	۲۰	۳۰

بارگذاری پایان نامه های الکترونیکی رایگان است.

هزینه آماده سازی یک پایان نامه در فرمت درخواستی طبق جدول زیر است:

هزینه محقق	شکل ذخیره
رایگان	بارگذاری
£ ۲۰	چاپی (صحافی کلاسوری)
£ ۲۵	چاپی (صحافی نرم)
£ ۳۰	چاپی (گالینگور)
£ ۱۵ + مالیات	سی دی / دی وی دی

(O'Leary et al. ۲۰۰۸).

۲- مؤسسه بین المللی میکرو فیلم‌های دانشگاهی^۱

پایگاه‌های اطلاعاتی پرو کوئیست^۲ محصول شرکت آموزش و اطلاع رسانی بل و هاول است. از سال ۱۹۳۸ این مؤسسه به جمع‌آوری، سازماندهی و توزیع اطلاعات در بیش از ۱۶۰ کشور پرداخت که ابتدا شامل منابع به زبان انگلیسی بود و سپس شامل چکیده و همچنین ادواری‌ها و نشریات نیز گردید. و سالانه تعداد بیش از ۷۰/۰۰۰ پایان نامه فارغ‌التحصیل جدید را منتشر می‌کند و در ۷۰ سال گذشته بیش از دو میلیون پایان‌نامه و رساله دانشجویان ۱۰۰۰ دانشگاه جهان (غالباً آمریکای شمالی) در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری را منتشر کرده است. این پایگاه شامل اطلاعات کتابشناختی و چکیده پایان‌نامه‌ها است.

به دلایل مختلف بیش تر فارغ التحصیلان در امریکا لازمست پایان نامه‌هایشان را از طریق UMI منتشر نمایند. برای هر کار فارغ التحصیل نیز یک ISBN در نظر گرفته می‌شود.

اگر چه استفاده از کلیه پایان‌نامه‌های موجود در این سایت مستلزم پرداخت هزینه اشتراک است، این سایت امکاناتی دارد که به وسیله آن می‌توان از پایان‌نامه‌ها به میزان ۱ تا ۲۴ صفحه همراه با چکیده و استنادنامه‌ها (برای پیش نمایش) و تمام متن آن را به صورت PDF، رایگان دریافت نمود. موتور جستجوی سایت با جستجوی کلید واژه‌ای، ابتدا چکیده و اطلاعات کتابشناختی رساله‌ها را بازیابی می‌کند، سپس خلاصه کاملی در ۲۴ صفحه در مورد هر پایان‌نامه ارائه می‌شود. میزان دستیابی به پایان‌نامه‌های این پایگاه اطلاعاتی بر اساس دامنه مشارکت پروتکل اینترنت با دانشگاه است.

این پایگاه اطلاعاتی شامل: خلاصه‌های جامعه شناختی^۳؛ اریک^۴؛ مؤسسه فیزیک^۵؛ متون هنری ویلسون^۶؛ سایک اینفو^۷؛ شبکه علمی ریاضی^۸؛ سیستم‌های اطلاعاتی فیزیک نجومی^۹؛ و خلاصه‌های

۱. University Microfilms International (UMI)

۲. Proquest

۳. Sociological Abstracts

۴. ERIC

۵. Institute of Physics (IOP)

۶. Wilson Art Full Text

۷. Pysc Info

۸. MathSciNet

۹. NASA Astrophysics Data Systems

شیمی^۱ می باشد.

نگهداری طولانی مدت هر کار فارغ التحصیل جدید، به دو صورت میکروفیلم و فرمت دیجیتالی، به طوری که همیشه برای انجمن های دانشگاهی قابل دستیابی هستند، می باشد. دو کپی میکروفیلم در مخزنی جداگانه و در درجه هوایی با رطوبت کنترل شده، که توسط کنگره کیفیت کتابخانه ها مورد بازدید و تأیید قرار گرفته است، نگهداری می شود و کپی های دیجیتالی آن در چندین محل پشتیبانی می شوند. برای نگهداری پایان نامه ها، در صورتی که از طریق سیستم ارائه الکترونیکی انجام شود، هیچ هزینه ای ندارد.

نسخه کارهای فارغ التحصیلان به صورت های متفاوت (در هر صورتی که خواسته شود) فروخته می شود؛ یا به صورت دسترسی پیوسته، یا به صورت دسترسی کاملاً محدود.

دستیابی به کپی های چاپی به صورت PDF، یا میکروفیلم است.

تکمیل کردن فرم کپی رایت اداره کپی رایت آمریکا، برای محفوظ ماندن حق تألیف اجباری است. حق امتیاز برای مؤلف ۱۰٪ فروش (در هر صورت که فروخته شود) است که در این صورت اگر پایان نامه ای مثلاً ۶۰۰ دلار فروش داشته باشد ۶۰ دلار آن به دارنده حق مالکیت فکری تعلق دارد.

قابل ذکر است که چنانچه فارغ التحصیلی که حقوق مالکیت فکری پایان نامه خود را به دانشگاه واگذار نموده و پایان نامه اش در این پایگاه برای استفاده عموم می باشد در صورت عدم تمایل به این کار، کافی است این مورد را با پست الکترونیکی به اطلاع برساند تا پایان نامه اش از دسترس عموم خارج شود.^۲

۱. Chemical Abstracts

۲. <http://www.proquest.com/en-US>

Abstract

Theses constitute a great deal of research at universities and a large number of scientific papers originate from these theses and dissertations. Ease of access to these important sources and utilizing them is of great value for researchers and sometimes for industrialists. What is important in this regard is the legal procedures and regulations governing the use of these sources. In order to develop a suitable model, we examined thesis access regulations based on two criteria: first, access to thesis and second, rights of the related real and juridical persons. A number of universities and centers inside and out of Iran were visited or corresponded with in order to gather the required information for this paper. The survey of the selected universities showed that access to bibliographic information and abstract of the theses is provided free of charge for the members. Also university members are able to obtain print versions. Tarbiat Modares University however is an exception; in this university access is granted only to the electronic version of the thesis. In contrast to universities out of Iran, it is not possible for the members of Iranian universities to purchase or borrow a copy of a thesis. The same applies to libraries.

Regulations were examined in terms of the rights of the real and juridical persons namely professors, student, university, and participant centers. The survey showed that in foreign universities the dissemination of the thesis information requires the permission of the student. In other words the student is the main owner of the thesis. While in Iran the university is the owner of the thesis after it is presented.

Finally, a model was presented to be implemented in the Iranian Research Institute for Information Science and Technology (IRANDOC) which will facilitate and accelerate access to information. According to this model such information as bibliography and abstract are free of charge but access to the full text of the thesis entails a subscription fee.

Key Words: dissertations, theses, regulations, access guidelines, theses intellectual Property.

Iranian Research Institute for Information Science and Technology

Research Project

**Study of codes and regulations related to
access to theses and proposing a model**

By:

Maryam Khosravi

March ۲۰۱۱